SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 4—5

Jozef G. Konuš:

SLOVENČINA V AMERIKE.

Každá národnostná skupina v Severnej Amerike drží sa reči, s akou sa prisťahovala. Europská generácia tríme sa jej až húževnate, čo je vec celkom jasná a prirodzená. No už americká detva tejto generácie tak nelipne na reči svojich rodičov. Reč takáto čajsi celkom zmizne z tretej alebo štvrtej americkej generácie, čiže z detí, ktorých prastarí rodičia prišli do Ameriky, hoci, načim povedať, v Spojených štátoch je vo veciach rečových úplná sloboda. Preto každá europská skupina môže si vydávať noviny v svojej reči a nemusí mať na to od nikoho povolenie, nijaké úrady nepletú sa jej do politiky, nijaká cenzúra ju nehatí. (Iba poštová cenzúra, viac-menej neúradná, zamieša sa do veci, totiž neprijme expedíciu, ak náhodou zbadá v tom-onom časopise nemravné písačky.)

Nuž aj prepočetná skupina slovenských prisťahovalcov vydáva si niekoľko denníkov, vari dvadsať týždenníkov, so desať polmesačníkov a niekoľko mesačníkov — v reči slovenskej. Hej, aj Slováci v USA pekne sa držia svojej reči, na ktorej ľubozvučnosť sú si hrdí a ktorú vštepujú do srdc svojich dietok. Vec má sa tak, že naša slovenčina nachádza útulok i v srdciach tretej americko-slovenskej generácie, čo je vec dosť zriedkavá v Amerike. Slovenské časopisy v Novom Svete vychádzajú už päťdesiat rokov.

Zaujímavé môže byť prizrieť sa tejto americkej slovenčine a zistiť, ako vplýva na ňu reč anglická. Istá vec, že slovenčina naša podlieha takémuto vplyvu, ale aj načim pripomenúť, že sama, z vlastných prvkov, tvorí si slovník. A hodno prizrieť sa slovenčine, akou vraví a píše štvrtina národa slovenského, vysťahovavšia sa do cudzej, no teplej, priateľskej, slobodnej Ameriky.

I.

Nuž najsamprv všimnime si slov, čo sú neznáme na Slovensku, ktoré si Slováci v Amerike utvorili, aby nemuseli užívať slová, čo sú im cudzie aj hláskoslovne aj etymologicky.

Predovšetkým načim spomenúť slovo *oznámka*. Keby starokrajový Slovák začítal sa v chicagskom týždenníku Nové časy z 10. okt. 1935, hneď na prvej strane prilepil by sa mu zrak na článok s hlavičkou: „Čítate v časopise *oznámky*?" Pravda, nerozumel by toto slovo. Keďže pred vojnou starokrajové naše časopisy s obchodnej stránky neutváraly si vlastný slovník, nuž americkí Slováci nemali kde začrieť. Pomohli si tak, že anglické slovo *advertisement* preložili si do slovenčiny *oznámka* — a vyhovelo a dosiaľ vyhovuje veľmi dobre. Slovo *inzerát* bolo by im celkom cudzie, ba zbytočné. Tu i tam užíva sa aj slovo *ohláška* namiesto *oznámka* (inzerát), ale posledné prevláda. Slováci americkí len také anglické slová si prekladali, čo hláskoslovne boly cudzie slovenskému uchu. Slovo *advertisement* sa ťažko vyslovuje (edvŕtyzm'nt), preto si urobili oznámku.

Tú istú historiu má slovo *pohrebník*. Už som na Slovensku tri mesiace, no toto slovo som ešte nepočul. Všade je len reč o pohrebnom ústave. Pravda, aj v Amerike máme podobné ústavy či obchody, lenže človek, čo ich vlastní alebo spravuje (a v mnohom prípade aj riadi — zametá), menuje sa *pohrebník*. Taký pohrebník je u nás aj *balzamovač*.

V Amerike steny izieb sú opapierované, zriedkakedy farbené, maľované. Ľudia, zapodievajúci sa papierovaním domov, volajú sa po anglicky *paper=hanger(s)*. Slováci nemali ťažkosti prezvať ich slovom *papierovač(i)*. Len si prečítajte inzeráty v Nových časoch a uvidíte, koľkí papierovači ponúkajú vám svoje odborné služby.

Alebo nazrite do pittsburghských Národných novín, a ak by v niektorom úvodnom článku bola reč o svetovom mieri alebo o Spoločnosti národov, tak istotne prišli by ste na slovo alebo otázku, ako *utrvaliť* ten mier. Mne vidí sa to byť pekne utvorené slovo, často užívané v pittsburghských našich časopisoch. Pôvodcom tohto slova je Jozef Žáry, redaktor spomenutých novín.

Americký 10-centový peniaz („dime") Slováci pekne a primerane prezvali si *desák*. Anglické „dime" nepozdalo sa ich ušiam. Priam tak „half-dollar" prispôsobili si pekne na *poldolár*.

V slovenskej tlači americkej často stretať sa so slovom *bezrobotný* namiesto nezamestnaný, čo viac-menej vyplýva z ohľadu na americké slovo *jobless*, čo toľko značí ako „unemployed" (nezamestnaný, bez roboty), lenže je výstižnejšie. Slovo bezrobotný utvorené je s každej stránky celkom správne.

Ale hodno uviesť aj také slová, ktoré síce známe sú i na Slovensku, no užívajú sa v Amerike v inom smysle (popri smysle pôvodnom). Také slovo predovšetkým je *osada*. Ak nejaký americký Slovák spýtal by sa vás, do ktorej *osady* patríte, nuž mysleli by ste, že je reč o akejsi kolonii, lenže ono by sa po americky myslelo na farnosť (cirkev). Totiž katolícke slovenské farnosti menujú sa jednoducho *osadami*; na príklad: Osada sv. Cyrila a Metoda atď. Evanjelici menujú svoje farnosti cirkvami.

Starokrajový človek poplietol by si v Amerike význam slova *lístok*, keby ho čítal v úvodníku poltýždenníka Slovenská obrana z 3. nov. 1933: Mená našich ľudí pri voľbách obyčajne vidíme na *lístkoch* oboch hlavných politických strán: demokratickej i republikánskej..." Slovo lístok je priamy preklad anglického *ticket*: v politickom značení soznam kandidátov. Mohol celkom pekne povedať kandidátka, no redakcii ťažko bolo odolať populárnemu politickému výrazu *ticket*. Potom redaktor azda náročky vyhol slovu kandidátka, isteže z obavy, že by si to americký Slovák poplietol so ženskou, uchádzajúcou sa o poslanectvo. Tu načim pripomenúť, že zpomedzi všetkých novín Slovenská obrana užíva najmenej amerických anglicizmov, a to istotne už aj preto, že jej redaktorom je človek, vychovaný na povojnovom Slovensku.

Taktiež priemerný starokrajový Slovák nevedel by, čo značia slová *dozorca* alebo *dôverník*. To sú veľkí funkcionári slovenských spolkov, čo dozerajú na najvyšších úradníkov a schvaľujú alebo neschvaľujú i revidujú účty. Tak Národný slovenský spolok má *dôverníkov* a Slovenská katolícka jednota má zas *dozorcov*.

II.

No prejdime na iné pole. Prizrime se anglickým slovám, vžitým v americkej slovenčine, namiesto ktorých užívajú sa na Slovensku iné slová. Tieto slová sú zväčša obchodné a politické termíny.

Kongres (congress): parlament, národné shromaždenie. Z toho *kongresník* (*kongressman*: congressman) = člen kongresu.

Rekord (record): v značení fonografickej platne. Priemerný ame-

rický Slovák veru nerozumel by termínu fonografické platne — museli by ste mu predať alebo ponúkať len *rekordy*.

Mor(t)gič (mortgage): hypotéka, väčšia pôžička na dom.

Money order: poštová poukázka. Máloktorý Amerikán vie, čo je to poštová poukázka.

Ček (check): v Amerike nikdy *šek*!

Orchestra: namiesto orchester.

Furnace (alebo hláskoslovne prispôsobené *furnas*): veľká pec na ústredné kúrenie v pivnici, bez ktorej by si Američan nemohol alebo nechcel predstaviť civilizáciu.

Konvencia: obdobné shromaždenie alebo kongres nejakej organizácie.

Farma (farm): gazdovstvo, majetok roľnícky. Z toho *farmer*: gazda, roľník.

Party: večierok, večierky, čaj.

Receiver (aj *resíver*): nútený správca pri skrachovanom obchode.

Reverend: titul duchovných osôb akéhokoľvek vierovyznania; ale v priamej reči celkom po slovensky.

Toastmaster (alebo obyčajne po slovensky *toastmajster*): osoba, čo predstavuje a vyvoláva rečníkov na bankete. Vraj inštitúcia čisto americká.

Primárky alebo *primárne voľby* (primary elections): všeobecné voľby, na ktorých len stranníci môžu hlasovať a po ktorých nasledujú užšie voľby.

Tiket (ticket): vstupný lístok; cestovný (železničný) lístok; soznam kandidátov patričnej strany.

Commission alebo „poslovenčene" *komišin*: percentá agentove, obchodníkove.

Groceria; *grocerista* (grocery, grocery dealer): potravné články bezmäsité; obchodník s takými článkami.

Kára (car); auto; populárne, zaužité americké pomenovanie automobilu.

Trok (truck): nákladné auto (voz).

Cent: na Slovensku značí váhu (metrickú), v USA najmenší peniaz.

Lokálka (local): odbočka organizácie, najmä organizácie baníckej; no môže sa vzťahovať aj na miestny, vicinálny vlak.

Salón (saloon): na Slovensku zvláštna umelecky vystrojená izba, ale v USA — krčma, pretože Američan to tak volá.

Bus: na Slovensku len *autobus*, všeobecne známa skrátenina; v USA z toho je *bus*, a tak to aj Slováci tam zovú.

Kolektovať (to collect): (z)inkasovať, sbierať.

Depresia (depression): na Slovensku zväčša vari len hospodárska kríza.

Unia (union): na Slovensku len sväz, ako sväz baníkov, Sväz soc. sov. republík.

Graduant: spotvorenina slova graduate = absolvent, abiturient. Z toho *graduovať* — absolvovať.

Šerif (sheriff): čisto anglosaská inštitúcia; teraz najvyšší policajný úradník okresu (county), ktorého povinnosťou je dbať na zachovávanie zákonov a všeobecného pokoja.

III.

Načim zmieniť sa aj o slovách, urobených podľa anglického vzoru z prvkov slovenských.

Kolektor daní (tax-collector): malý daňový úrad v jednej osobe, vyberač daní.

Obchodný správca alebo *správca obchodu* (business manager): to, čo pri novinách na Slovensku administrátor.

Doživotné poistenie (life insurance): vidieť, že Slováci v Amerike dbali kde-tu aj na dobrý preklad, ktorý je vari lepší ako na Slovensku užívaný — životné poistenie. Citujem zo Slovenského hlásnika z 10. okt. 1935.

Posmrtný fond (mortuary fund): fond v našich slovenských spolkoch, z ktorého vypláca sa poistenie v prípade smrti.

Úradoveň počasia (weather bureau): tu je jasný príklad, ako nesmyselne „darí sa" prekladať do slovenčiny človeku, čo sa hádam náhlil. Z frazeologicky bohatej angličiny ťažko napochytre prekladať! Správne po slovensky: poveternostný alebo meteorologický úrad.

Fond (pre) chudobných (indigent fund): V spolkoch fond pre biedu trúcich alebo (dočasne) veľmi chudobných členov. Ad informandum: z takéhoto fondu Národný slovenský spolok podporuje aj študentov, ba pred vojnou aj politicky trpiacich, prenasledovaných národovcov a spisovateľov.

Bratsko-podporná organizácia je doslovný preklad anglického „fraternal-beneficial", čo je meno istého typu spolkov v Amerike všeobecne rozšírených a populárnych, ktoré pestujú bratskú lásku medzi členstvom a poporujú členov v chorobe (nemocenská podpora!) a poisťujú.

Majna, majner: slová, ktoré sa v Amerike často ozývajú popri

slovách baňa, baník. V angličine píše sa „mine, miner“ s vyslovením „majn, majn(e)r“, čo značí baňa, baník a čo si Slováci prispôsobili hláskoslovne.

Školská rada: poslovenčenie anglického termínu „board of education“. Zaujímavé je, že nie je to preklad doslovný, ale dosť voľný, teda tak, aby to viac-menej aj negramotný rozumel. Board of education značí obecný alebo krajinský úrad s funkciou dozerať na školstvo, na vyučovanie. Ľudia do tohto úradu volení sú celkom demokraticky.

IV.

Čo sa týka syntaktického vplyvu angličiny na našu slovenčinu, možno hovoriť akoby o germanizmoch.

Nemožno sa čudovať, že redaktorovi, či už Jozefovi Huškovi, Emilovi Stankovianskemu alebo inému, ujde kedy-tedy „brať účasť“ na niečom, „vzdor tomu“, hoci to už pred vojnou Czambel kázal vyhadzovať zo spisovnej reči. Veď v Amerike to zneje tak domácky, familiárne: Brať účasť — to take part in something; alebo vzdor tomu — in spite of.

A aká ťažkosť je s prisvojovacím zámenom *svoj*, najmä u tých, čo sú odchovaní angličinou. Smysel spletú si aj v New-yorskom denníku, kde čítať v oznámke: „Navštívte vašu(!) domovinu!“ Pekne to zneje v angličine: Visit your homeland!

Taktiež galiba s pasívami. V Jednote alebo v ktoromkoľvek inom časopise možno čítať: Schôdzka bude odbývaná alebo vydržiavaná. Slova „vydržiavať sa“ v smysle „odbývať sa“ už často nevidieť, no purizmus ešte nehotový, nakoľko stačilo by jednoducho: schôdzka bude (vtedy a vtedy). Lenže keď sa to anglicky píše a povie: a meeting *will be held*, nuž mimovoľne, akoby prirodzene prepíše sa to doslovne: schôdzka sa bude odbývať.

S rečovej stránky vo veľmi starostlivo redigovaných Národných novinách z 9. okt. 1935 človek príde na vetu s takýmto zvratom: „Maďari sa *medzi sebou* dohodli (príprava táto *vzala* im takmer 6 mesiacov) a vidia, že dnešná svetová situácia im umožňuje...“ Zaváňa to angličinou na prvý pohľad: „The Magyars have agreed *among themselves* (this preparation *took* them six months)...“ Pekne zbavilo by bez *medzi sebou* a namiesto „vzalo“, pravda, *trvalo*. Citujem toto, lebo takéto syntaktické zvraty sú charakteristické. Taktiež sem patrí výraz *prišiel zpiatky* (he came back) namiesto správ-

neho *vrátil sa.* Pekne-krásne aj Američan alebo Angličan mohol by povedať: he *returned*, no majú aj výraz come back.

V týždenníku Bratstvo z 20. novembra 1935 našli sme vetu: „Rečnil na radio". Vplyv anglickej konštrukcie až krikľavý. (He spoke on the radio.) Nezaškodilo by prizrieť sa rečovému úzu starokrajových novín, ktoré dôsledne a oveľa logickejšie než Američan alebo Angličan vyjadrujú ten pojem: hovoriť *do rádia.*

*

Čo som napochytre napísal a zacitoval, azda postačí na ukážku z americkej slovenčiny. Najväčší vplyv anglická syntax máva na redaktorov, priučivších sa spisovnej slovenčine zväčša v Amerike. Táto okolnosť je vecou prirodzenou. Najväčšiu ťažkosť majú naši redaktori s technickou frazeologiou. Vypomôže tu len anglicko-slovenský slovník, ktorý náležite pretlmočí technické termíny. A taký slovník napomôže aj ináčej priblížiť americkú slovenčinu k pravej reči. No milá vec je čítať a sledovať naše americké časopisy. Je v nich hodne slovenského ducha, čo je najhlavnejšia vec.

A v ohľade pravopisnom — v Amerike užíva sa ešte stále Czambel so zreteľom na matičný úzus. Isté zmeny v Pravidlách vítali, ako: *skúsenosť* namiesto zkúsenosť, alebo iné podobné; ale ostatné alebo zatratili, alebo vonkoncom ignorovali, nevynímajúc ani Slovenského sokola alebo spomenutý New-yorský denník. Potom i angličina vplýva mocne na náš pravopis. Americkým Slovákom nijak nejde do hlavy, ako ešte i Matica slovenská uponížila sa pri písaní si druhej časti svojho mena s malou začiatočnou literou. Čo bolo dobré, ba praktické pre Francúzov, Nemcov alebo Angličanov, to už bolo vari inferiórne pre Českú akademiu.

Belo Letz:

PÍSANIE ČÍSLOVIEK.

Hoci v našom tvarosloví je dosť neriešených alebo iba neuspokojivo ustálených zjavov, niet v ňom vari kategorie, na ktorú by platil tento úsudok priliehavejšie ako na číslovky. Pravda, novšie skúmanie nášho jazyka už zistilo a poukázalo na nejeden problém pri nich (porov. na pr. Jánošíkovu úvahu o tvaroch *tromitroma* v SR IV, 65—67), ba po vydaní Pravidiel slovenského pravopisu boli sme svedkami veľa diskusií o nich (na pr. o *dvadsať-dvacať*) jednak len ide tu ešte o mnoho rozličných otázok, ktoré

treba si povšimnúť, aby sme sa ochránili najmä nejednotnosti pri ich užívaní.

Ak porovnávame teda naše číslovky s inými menami nášho tvaroslovia, zbadáme, že prekonaly najviac zmien so všetkých stránok, a to shodne s praktickým zreteľom, čo ich užívanie podmieňuje a dodáva mu celkom odchodný odtieň mechanickosti, ktorý stavia naše numeráliá do osobitnej skupiny. Takto si môžeme vysvetliť ich radikálne hláskové zmeny a z nich najmä časté odsúvanie hlások (na pr. *jedьnъ na desęte* > *jedenásť*). Zjednodušily a skrátily podobu našich číslovíek, a tak pozmenily ich tvarovú štruktúru, že iba historický rozbor nám vysvetlí, že nejde o pôvodne jednoduchý tvar, ale o složeninu, skrslú z takej väzby, ktorá nemá takmer analogie pri iných menných kategoriách.

No nielen hláskové a kmeňové, ale i flexívne zvláštnosti oddeľujú číslovky od riadneho pádového systému mien, a to aj tie ich druhy, ktoré svojou povahou približujú sa, ak sa i celkom neshodujú, so skloňovaním podstatných alebo prídavných mien. Býva tak často na pr. v pestrej promiskuite rozličných menných a složených pádov pri skloňovaní toho istého vzoru (*jedna, jednu, jedny* proti *jednej, jedných* ap.) alebo v pádových sufixoch samých, ktoré nie sú inde (gen. lok. *dvoch, troch* ap.), hoci ich analogiou ľahko pochopíme. Pre skloňovanie číslovíek charakteristická je nepochybne i okolnosť, že číslovku raz skloňujeme (*piati chlapci*), inokedy zas nie (*päť chlapcov, päť stromov*), alebo, že v pádovom systéme je defektívnosť (na pr. gen. pl. *sto* za očakávaný tvar *sieť*).

S týmito ťažkosťami shoduje sa i nejednotnosť, o ktorej tu bude reč a ktorá patrí k úlohám praktickej jazykovedy, a to je písanie číslovíek. Zaoberajú sa, pravda, týmto problémom niektoré naše gramatiky, ale poučujú tak, že treba označiť písanie číslovíek (a nie číslic) za neuspokojivé, lebo zanedbávajú praktický zreteľ, ktorý je najmä pri číslovkách veľmi dôležitý. Preto úlohou tejto úvahy je: A. zistiť terajší stav písania číslovíek, B. poukázať na jeho slabé stránky a C. napokon navrhnúť dva jednoduchejšie spôsoby; a keďže všetky druhy číslovíek sú odvodené, pravda, okrem výnimiek, od číslovíek základných, stačí, zdá sa, najsť pravidlá pre ich písanie a potom ich aplikovať i na iné druhy.

A. Spôsob terajšieho písania číslovíek vyžaduje rozdeliť základné číslovky do niekoľko oddielov *a.* 1—19 a desiatky 20—90; *b.* 21—99; *c.* stovky a *d.* tisícky a iné.

a. Číslovky 1—19 a desiatky 20—90 zahrnujú alebo jedno-

duché slová: dva, päť, osem ap., alebo složené: dvanásť, osemnásť tridsať (stsl. tri desęti), sedemdesiat ap. Keďže ich písanie nerobí nijakých ťažkostí, tvoria vlastne skupinu, ktorá nemá pre našu otázku významu.

b. Číslovky 21—99 majú dvojaký spôsob výslovy a písania:

1. typu dvadsaťjeden stsl. dъva desęti i (ti) jedьnъ: tridsaťštyri, osemdesiatšesť, päťdesiatsedem ap.

2. typu jeden a dvadsať: osem a štyridsať, tri a šesťdesiat, sedem a päťdesiat ap. (Czambel, Rukoväť 166).

Poznámka. — Literná reprodukcia týchto čísel je v našich gramatikách nejednotná. Proti Czamblovi v gramatike Damborského (str. 239) a v Pravidlách (str. 65) je 1. dvadsať jeden a 2. jedenadvadsať. Faměra (str. 107) uvádza iba jeden typ: jedenadvadsať, dvadsaťjeden.

c. Podľa možných kombinácií je počítanie stoviek trojaké:

1. stovkové bez desiatok a jednotiek. Tu gramatiky kážu alebo osve písať počet stoviek a po ňom číslovku, sto: dve sto (stslov. dъvě sъtě), sedem sto, tri sto, (dvanásť sto) ap., alebo dovedna (Faměra uv. m.): dvesto, sedemsto, tristo ap.

2. stovkové s desiatkami a jednotkami: V tomto variante píšeme stovku dovedna s desiatkami a jednotkami: stojeden, stodesať, stodvanásť, stopäťdesiattri (ale i stopäťdesiat tri), stopäťapäťdesiat (ale i stopäť a päťdesiat) ap.

3. Spojenie 1. a 2. možnosti: dve sto dvadsať päť (ale i dve sto päťadvadsať), päť sto päťdesiat päť (ale i päť sto päťapäťdesiat); dvesto jeden, štyristoosemdesiatpäť ap.

d. Písanie tisícok pokračuje na tom istom základe ako pri stovkách, i rozoznávame tu tieto možnosti:

1. tisíce bez nižších čísel: dve tisíc, osem tisíc, dvanásť tisíc, ale i nesprávne dva tisíce a ďalej päťtisíc, sedemtisíc ap.

2. tisíce s nižšími číslami: tisíc päť sto, jeden tisíc deväť sto päťadvadsať (i dvadsať päť), jedentisíc deväťsto sedemadvadsať ap.

3. spojenie 1. a 2. možnosti: tri tisíc päť sto päťdesiat tri, osemdesiat sedem tisíc osem sto šesťdesiat päť; trinásťtisíc päťsto sedemaštyridsať ap.

Poznámky:

K tomuto systému písania číslovíek treba poznamenať toto:

K *a.* Hoci pri číslovkách 1—19 a pri desiatkových číslach 20—90 niet nejednotnosti, predsa složeniny tejto skupiny (11—19) sú azda dôkazom, že pri posudzovaní číslovíek môžeme uplatňovať

vývinovú tendenciu v prospech složenosti. I treba teda pamätať, že podľa ducha našej reči je správne ponímať číslovkové väzby ako jednotky, ktoré tvoria významový celok.

K *b*. Pri výslovnosti 21—99 charakteristická je dvojakosť, ktorá sa mení v písme ešte na viac typov. Vcelku tieto číslovky raz sa pokladajú za složeniny, a inokedy za väzby, ktoré treba písať oddelene. Ako sme už spomenuli, i v našich gramatikách prevládajú o nich celkom odchodné mienky. Kým Czambel (uv. m.) uvádza typy 1. dvadsaťjeden a 2. jeden a dvadsať, teda číslovkovú složeninu v číslovke bezspojkovej a s druhým členom jednotkovým a iba číslovkový výraz, ak ide o spojku a druhý člen desiatkový, Damborský (uv. m.) poučuje opačne (1. dvadsať jeden a 2. jedenadvadsať). Podľa neho kompozitum je teda typ jedenadvadsať, a osve načim písať dvadsať jeden, a to vraj preto, lebo obidve časti môžeme skloňovať: gen. deväťdesiatich deviatich, dat. deväťdesiatim deviatim atď.

K *c* a *d*. Písanie čísloviek s literami zakladá Damborský vôbec na princípe skloňovateľnosti alebo neskloňovateľnosti našich číslovkových spojení. Složeniny sú teda iba také celky, ktorých jednotlivé časti sa neskloňujú. Preto uvedené písanie stovkových a tisícových čísloviek je podľa neho takéto: jedno sto, tri sto (lebo vraj datív trom stám!), päť tisíc, štyriaštyridsať tisíc, dvesto tisíc, tristošesťdesiatštyri tisíc ap.

B. 1. Toto stanovisko je naoko dobré, ale celá vec sa ukáže v inom svetle, ak si uvedomíme, že niektoré naše číslovky sú v numerálnom zástoji nesklonné a že skloňovateľnosť mnohých našich čísel je číro fakultatívna: môžeme, ale nemusíme skloňovať ich vnútorné členy, a veru tak sa zdá, že v slovenčine treba dať prednosť neskloňovaným častiam číslovky ako častejším, najmä ak sa neskladá z dvoch, ale z viacej členov. Veď Damborským uvedený príklad (str. 241), že by sme mali písať tisíc deväťsto sedemadvadsať iba preto, že sa oddelené časti skloňujú, je nepresvedčivý. Neskloňujeme predsa toto číslo, ako on uvádza: „Roku 1927 = tisíceho deväťstého sedemadvaciateho (dvaciateho siedmeho).“ Isto zvyčajnejšie je a lepšie zneje po slovensky, keď hovoríme: tisíc deväťsto sedemadvadsiateho.

2. Istá ťažkosť je s dvojakým spôsobom čísloviek 21—99. Pri nich pomýlil sa vari skôr Czambel, lebo terajšie užívanie shoduje sa s Damborského poučkou o skloňovateľnosti. Hovorí sa: o dvadsiatich piatich korunách, pri päťdesiatich ôsmich poslucháčoch,

z tridsiatich dvoch karát ap., no jednako prichodí niekedy i ne sklonná číslovka: o dvadsaťpäť korunách, s tridsaťtri posluchačmi ap.

Numerálne výrazy so spojkovou väzbou vhodnejšie je písať ako kompozitá, lebo prvý člen jednotkový je nesklonný a číslovka prijíma pádové prípony alebo iba na konci: triadvadsiatim vojakom, päťatridsiatim žiakom, v šesťašesťdesiatich rokoch ap., alebo je niekedy nesklonná: triatridsať vojakom, päťatridsať žiakom ap.

3. Oddelené písanie pri počítaní so stovkami tiež nemožno schvaľovať, lebo je podľa úzu nesklonné bez ohľadu, či sa číslovka vzťahuje na osoby alebo veci, a preto výhodnejšie by bolo pokladať ju za složeninu. Veď by mala ňou byť, aj keby sme uznali skloňovateľnosť za základný princíp, na pr. dvesto detí (m. dve sto detí), gen. dvesto detí, dat. dvesto deťom atď., päťsto stromov (m. päť sto stromov), lok. o päťsto stromoch, inštr. s päťsto stromami ap. Väzby, ako na pr. lok. o dvoch stách stromoch, s dvoma stami deťmi ap. sú v slovenčine neobvyklé, a preto iba výnimočné, i nemôžu teda rozhodovať pri písaní.

Ale ak ani nemáme ohľad na pochybnú teoretickú ustálenosť pravidiel o písaní čísloviek, jednako ich treba vyhlásiť za nevhodné, lebo nemajú na zreteli, že užívanie čísloviek vyžaduje postaviť ich písanie na praktický základ, ktorý sa nesmie zbytočne komplikovať. Rozličnými poučkami ozaj relatívnej platnosti, ako je na pr. skloňovateľnosť členov numerálneho výrazu, skrsa stav, v ktorom sa jednoducho nedbá na gramatikami formulovaný spôsob, i píšeme číslovky podľa subjektívnej úvahy. Veď ťažko si predstaviť, že by niekto pri vyplnení poukázky, šeku, potvrdenia ap. uvažoval o flexii číslovky, ktorou sa vyslovuje na pr. 8.527 osemtisícpäťstodvadsaťsedem korún; skôr je pravdepodobné, že mechanicky napíše číslovku bez ohľadu na hocijaké pravidlo.

C. Pre tieto príčiny treba najsť na písanie čísloviek jednoduchejší a praktickejší spôsob. Uvedú sa tu dva návrhy, prvý (I.) smeruje k využitiu stanoviska pokladať číslovkové členy ako složeniny a druhý (II.) má oddeľovať ich podľa matematickej presnosti bez ohľadu na ich skloňovateľnosť.

I. Keďže číslovkami vyslovujeme celok, ktorého všetky časti patria dovedna, píšeme ich ako složené slová, a to 1. v nominatíve a 2. v nepriamych pádoch.

1. v nominatíve:

a. číslovek 21—99 typu: jedenadvadsať, na pr. štyriatridsať, päťaosemdesiat, triadeväťdesiat ap.

Keďže číslovky dvadsaťjeden môžu sa i skloňovať aj v prvom člene, ak sa vzťahujú na životné mená mužské, treba tu pripustiť v nominatíve obidva spôsoby písania:

1. složený: tridsaťštyri (chlapi, duby), osemdesiatpäť, deväťdesiattri ap.

2. oddelený: tridsiati štyria (chlapi), osemdesiati piati (vojaci), deväťdesiati ôsmi (zajatci) ap.

b. číslovlek stovkových: dvesto, päťsto, sedemsto, stopäťdesiat, tristoštyriaosemdesiat (ale aj tristo sedemdesiati piati poslucháči) ap.

c. číslovlek tisícových: tritisíc, šesťtisíc, desaťtisíc, dvadsaťtisícstopäťdesiat, stopäťdesiattisícsedemdesiatsedem (ale i stopäťdesiattisícsedemdesiati siedmi) ap.

2. v nepriamych pádoch:

a. číslovky 21—99 typu jedenadvadsať majú pádovú príponu na konci kompozita, na pr. gen. štyriatridsiatich, dat. štyriatridsiatim ap

Pri type dvadsaťjeden je zasa dvojaký spôsob:

1. složený: gen. tridsaťštyroch, dat. tridsaťštyrom atď.

2. oddelený: gen. tridsiatich štyroch, dat. tridsiatim štyrom atď.

b. číslovky stovkové sú alebo

1. nesklonné, na pr. gen. dvesto (ľudí, domov), dat. dvesto (ľuďom, domom), lok. dvesto (ľuďoch, domoch),

2. alebo sklonné v spojení s jednotkami na konci kompozita, na pr. gen. dvestopäťdesiatich, dat. dvestopäťdesiattrom (ale i dvestopäťdesiatim trom) ap.

c. číslovky tisícové ako stovkové sú alebo

1. nesklonné, na pr. gen. tritisíc (ľudí, domov), dat. tritisíc (ľuďom, domom); gen. tritisícdvesto (ľudí, domov), dat. tritisícdvesto (ľuďom, domom) atď.,

2. alebo sklonné v spojení s jednotkami na konci kompozita: gen. tritisícpäťdesiatich (ľudí, domov), dat. tritisícpäťdesiatim (ľuďom, domom); gen. tritisícdvestotriapäťdesiatich ľudí, dat. tritisícdvestopäťdesiattrom ľuďom (ale i tritisícdvestopäťdesiatim trom ľuďom) ap.

Poznámka. — Na základe tohto návrhu písanie ostatných druhov číslovlek, ktoré môžu prísť do úvahy, bolo by takéto:

a. radových číslovlek: jedenadvadsiaty, dvadsiaty prvý, dvojstý, štvorstý, päťtisíci ap.

b. druhových číslovlek: jedenadvadsiatoraký, päťtisícoraký ap.

II. Oveľa priehľadnejší, ale vari nepraktickejší bol by spôsob, podľa ktorého písaly by sa číslovky oddelene podľa jednotiek, stoviek a tisícok:

a. Písanie 21—99 ostalo by to isté ako pri prvom návrhu: päťadvadsať, osemaštyridsať (ale i štyridsiati ôsmi) ap.

b. Písanie stoviek predstavovaly by složeniny: dvesto, päťsto, (dvanásťsto), ale od nižších čísel by boly oddelené: dvesto päťdesiat, osemsto dvaaosemdesiat (ale i osemsto osemdesiati ôsmi) ap.

c. Písanie tisícok prestavovaly by složeniny: dvetisíc, päťtisíc, dvadsaťtisíc ap., ale od nižších čísel by boly oddelené: sedemtisíc, osemsto šesťdesiat, tristoosemtisíc dvesto sedemdesiatpäť ap.

Poznámka. — V nepriamych pádoch, pravda, neskloňovaly by sa všetky oddelené členy osobitne, ale iba tak ako v prvom návrhu, na pr. gen. dvesto päťdesiatich, dat. dvesto päťdesiatim ap.

*

Tu v krátkosti načrtnuté návrhy nechcú byť nijako konečnými pravidlami, ale iba úvahou, ako by sa zišlo sjednotiť a obľahčiť písanie číslovíek, aby nebolo toľko odchodných poučiek v našich gramatikách a ešte viac v praktickom užívaní číslovíek.

J. Skutil:

„LEN DO POPELNICE SÚCI."

Tento ľudový výraz zo Zemianskeho Podhradia (z Bošáckej doliny) poznačil r. 1887 ako „vzácnou... zajisté upomínku na doby pradávné" J. Klvaňa (ČVMSO IV, 1887, str. 170) „o člověku blízkém smrti" a neskôr ešte raz to spomenul po desiatich rokoch v svojich prírodovedných a folkloristických obrázkoch Na jihovýchodní Moravě (Časopis Matice moravskej XXI, 1897, 137, porov. ako túto prácu hodnotí Fr. Pospíšil v ČMMZ XVII—XIX, 1920—21, str. 660), kde napísal, že kedysi istý starý Lieskovan (pri Novom Meste nad Váhom) podotkol o svojom ťažko chorom susedovi: *Ná ten sú už len do popelnice súci.* Tento výraz a záznam J. Klvaňu prevzal i Kott (Druhý příspěvek, 1901, str. 239) a podľa Klvaňu tento výraz zo živej ľudovej tradície ako jednu z možných, no nemnohých stôp[1] po staroslovanskom spaľovacom obrade uviedol i L.

[1] Podobných zdanlivých tradícií bolo by možno uviesť i viacej, tak na príklad H. Spunar vo Vlastivědnom sborníku střední a severní Moravy VII, 1928—29, príl. k 1. č. str. 8 zapisuje povesť z Pavlovíc pri Přerove o zemanovi Grubišovi, ktorý vraj „poručil, aby po skonání tělo jeho spálili, by se do pekla nedostalo. Tak se stalo. Popel jeho vložili do hliněné nádoby a pod mohylou pochovali na jeho tvrzi v blízkém lese Pálenině". Ale naisto i v tomto prípade ide len o knižný vplyv.

Niederle (Život starých Slovanů, 1911, I, sv. 1, str. 231) a dodal, že je nepravdepodobné, že by tento výraz vznikol knižným vplyvom, lebo knižná ľudová literatúra nehovorila o spaľovaní a popolniciach (uv. m. 231). Podobný výraz a význam, ako ich poznačil a vysvetlil Klvaňa, neprekvapovaly, a to tým viac, keď uvážime, že na Slovensku ešte koncom 16. storočia zakazuje sa v artikulách a synodálnych poriadkoch „pohanské to nad mrtvým tělem nařikanie a uvikanie, kvílení, rukama lámání, které bývá s vyčitováním kde jakových skutkův a účinkův mrtvého" (podľa Lad. Bartolomaeidesa 1790 a B. Němcovej 1859 podáva a vysvetľuje Zíbrt v diele Seznam pověr a zvyklostí pohanských, Praha 1894, str. 18). — Myslím, že v Klvaňovom zápise nejde o nijakú tradíciu, že nárečové slovenské slovo *popelnica* má v spomenutom výraze iný význam, ktorý sa neshoduje s jeho terajším značením v odbornej terminologii archeologickej, kde sú synonymá *popolnica-urna*.

V češtine slovo *popelnice* nie je starého dáta (luž. popelnica, polab. piipelnáica, porov. Muka II, 1928, str. 135, poľ. popielica, porov. Brückner, Słow. et. jęz. pol., 1926, str. 431, Słownik Lindego IV, 1858, str. 342 popielnica, popielnia = naczynie do chowania popiołu spalonych trupów), hoci ešte v nedávnej literatúre týmto slovom označovali takmer bez výhrady všetku pravekú keramiku a hoci popolnice z pravekých hrobov boly už dávno známe[2], ako o tom svedčí Komenského záznam v Orbise CXXIX (neskorší český preklad hovorí: „zemřelých před časy pálili a popel v džbáne chovali"). Hľa, ako vysvetľujú toto slovo slovníky: J. Dobrovsky, Deutsch-böhmisches Wörterbuch I, 1802, 56, zaznamenáva: Aschenkrug, -topf. m. Urne, f. osudj popelnj, hrnec, nádoba pro popel, urna; G. Palkowitsch, Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch II, 1821, 1632 uvádza „Popelník, a, m. -nice, f. s. popelář, -řka" a „Popelník, n., m. (bess. popelovník)? Aschenpflanze, cineraria integrifolia, D. 2. Urne, f. Aschenkrug, m. urna"; Bernolák, Slowár slowenskí III, 1829, pag. 2310 n. tohto slova vôbec nemá (podobne hesla popolnica niet ani v Slov. náuč. slovníku III, 1932, 90); J. Jungmann, Slovník III, 1837, 297 má popelnicu ako Aschenhändlerin (tak popelnice = popelářka ešte u Kotta, Česko-něm. slovník II, 1880, 753 vedľa popelník vo význame Urne) a ako „nádobu na

[2] O starších náhľadoch na význam pravekých nálezov najobsiahlejšie písal P. H. Stemmermann, Die Anfänge der deutschen Vorgeschichtsforschung, Leipzig 1934, dôležité doplnky podal L. Franz v Sudete XI, 1935, 62—63.

popel spáleného človeka, ginak popelník, Aschenkrug, Urne jednak podle Nejedlého Numa Pompilius a podle Šafaříkových Slov. starožitností I, 416"; J. Jungmann sám v Elegii na hrobkách veských (Hlasatel český II, 1807, 595) veršuje „Popelnjk stkvostný, socha oživená, zdaž opět ducha tělu navrátí?", okrem toho Jungmann pozná i popelník = nádoba popelní, popelnice.

Ale slovo „popelnica" má aj iný význam. Ku Klvaňovej noticke pripísal si na príklad v svojom exemplári olomúckeho Musejníka Jar. Palliardi, známy prehistorik moravský, že „popelnice je též plachta", bohužiaľ, nepoznačil pôvod tohto významu (nemožno tvrdiť, že by azda Palliardi poznal tento význam zo západnej Moravy, kde ho podľa môjho vedomia niet), rovnako Kott (Třetí příspěvek, 1906, str. 280) uvádza podľa Vlčka (viď ďalej) popelnice = šedivý plášť („choditi v popelnici"), M. Matunák (v diele Z dejín banského mesta Kremnice, 1928, str. 226) zapisuje verše istého františkánskeho klerika o požiari kremnickom dňa 15. X. 1848, kde slovo „popelnica" má zas iný význam:

Horelo hned na ráz, a veža ku tomu;
S ktereg ohen skočil tam až na Strelnicu,
která se i stala hnedki popelnicu.

Známy a chronologicky doteraz najstarší je doklad, citovaný Jaroslavom Vlčkom (Dějiny české lit. II. 1, 1898, 315) zo Zeleničovho polemického Anti-Fándlyho (Halle 1789) proti Jurajovi Fándlimu (Dúverná zmlúva mezi mníchom a diablom, Prešpurk 1789, o obidvoch spisoch viď spomenuté dielo Vlčkovo, str. 314—315 a patričné miesta v Riznerovej Bibliografii), kde sa vyčíta Fándlimu, že v zime a v lete chodí v tej istej „popelnici", t. j. v prašivom plášti ako kočiš (cit. podľa Vlčka).

Toto sú aspoň niektoré doklady na iný význam slova „popelnica" než ako mu dával Klvaňa. — Nepochybujem o tom, že dialektologovia, národopisci a vlastivední pracovníci mohli by nám poskytnúť ešte viac zaujímavých príkladov.*

---

* Ochotne uverejňujeme príspevok p. dr. J. Skutila, archeologa brnenského Zemského musea, a zároveň prosíme tých čitateľov Slovenskej reči, ktorí poznajú rozličné významy nárečového slova *popelnica*, aby nás s nimi oboznámili. *Redakcia.*

Ján Mihál:

DVE SLOVENSKÉ KNIŽKY.

Jedna je Janoškov preklad Grimmových Starých bájí gréckych, vydaný nákladom Tranoscia v Lipt. Sv. Mikuláši 1933—34, druhá je Longauerova Pracovná učebnica prírodovedy pre I. triedu meštianskych škôl, vydaná Čsl. grafickou uniou v Prahe 1935.

Oboma knihami získala naša mládež. Prvou (sv. I—II.) obohatily sa naše žiacke knižnice, druhou dostali naši žiačkovia na mešť. školách do rúk učebnicu, písanú podľa moderných zásad pedagogických. Obe knihy odporúčame do pozornosti nielen p. učiteľom, ale aj širšiemu obecenstvu.

Keďže si obe knihy ceníme a žičíme im čím skoršie nové vydanie, dovolíme si p. autorov na kadečo upozorniť, čo by v záujme dobrého rečového úzu a pri dobrej vôli autorov v ďalších vydaniach nemuselo byť.

Vezmeme knihy po poriadku.

V preklade by sme odporúčali nahradiť participiá *l*-ové slovies na *-núť* v singulári podľa plurálu na *pohol, vypukol, prehltol* a pod. Pýta sa to nielen k vôli úzu našich najlepších spisovateľov, ale už i preto, že nevravíme „pohnuli, vypuknuli, prehltnuli" a pod., ale povieme len *pohli, vypukli, prehltli* a pod. V Janoškovom preklade našiel som jediný raz *padol* (I, 23), ináč všetko na *-nul*, kým zasa, na pr. u Sládkoviča, Vansovej, Tajovského, Paulinyho-Tótha, Kukučína majú vrch tvary *padnúť-padol-padli.*

Pochybujeme, či Slovák vie, čo znamená škádliť (I, 35; II, 13 a 16)? Naši spisovatelia majú slovo *prekárať* v smysle českého škádliti. Tak čítame u Štúra (Spevy 45): *prekárky*; u Hviezdoslava (VII, 100): *prekárania už bolo dosť*; u Záborského (Tri dni v Chujave 25), u Tajovského (I, 47; II, 49; IV, 49), u Kukučína (VII, 97) a inde.

Jediný raz čítame *pretekali sa*, ináč prekladateľ má len závodiť a jeho odvodeniny. U našich dobrých spisovateľov má sa táto vec trocha inakšie, oni majú vo väčšine, hlavne tí starší, Sládkovič, Bella, Hviezdoslav, Kukučín atď. *pretekať sa, preteky* (*prieteky*). Ešte len i Kuzmány (I, 109) má *„predteká hovädo hovädstvom"*.

Podobne je to so slovom „okúzliť" a *očariť*, ale v Starých bájoch gréckych čítame na škodu slovenskosti prekladu len samé okúzliť. Naši lepší autori majú to aspoň na polovice, ak nemá vrch naše *očariť*. Tak hlavne Pauliny-Tóth, Sládkovič, Hviezdoslav, Kukučín.

V Súpise (I, 200; III, 277) čítame *„ale nijakým činom zaspáť* ne-

mohla", alebo „*všetkým činom taký* jeden starý...", kým v Bájoch: (I, 21, 22) takým spôsobom, (156) na nijaký spôsob nebol človek obyčajný, (II, 9) takýmto spôsobom trkotal a pod. Nazdávame sa, že prekladateľ bude taký láskavý a v novom vydaní nás už prekvapí a opraví v smysle Súpisu: *takým činom, nijakým činom* a pod.

Báje poznajú len „tlumiť" miesto správneho *tlmiť*, ako ho má Kukučín, Timrava a iní.

Kým som raz našiel slovo *veľkolepý* (I, 152), zatiaľ som naďabil päť ráz na slovo „nádherný". V druhom vydaní bude to dozaista naopak. Časté je *veľkolepý* u Kukučína, Jesenského, Timravy. Cele správne!

Je nám Slovákom hádam vrodené, že veľmi radi dávame prednosť cudzote (hovorím všeobecne), tak na pr. máme svoje slovo *pokrovec*, ale nám sa lepšie páči „koberec". Dnes po našich sklepoch vidíte len samé výpredaje kobercov; ale naši najlepší spisovatelia nehanbili sa veru za *pokrovec*. Tak ho najdeme u Sládkoviča (II, 343), u Tajovského (V, 149), u Podjavorinskej (Čar. skielka 29), u Kukučína (IV, 75, 114) a inde. Báje majú koberec!

Mätenie výrazov cítime, keď namiesto slova *vrstovník* píšeme *rovesník*. Naši dobrí autori majú správne *vrstovník*; tak Kukučín (V, 61; I, 21; II, 11; VI, 112), Vansová (Ako zo svojho 126), Timrava (Ded. povesti 19) a iní. Rovesník v smysle vrstovník najdeme hlavne u mladších autorov, na pr. u M. Urbana (Živý bič 49, Hmly 208). *Rovesníkmi* sú dvaja panovníci, ktorí súčasne panujú, ale nemusia byť *vrstovníkmi*, lebo tými sú len ľudia rovnakého veku. V Starých bájoch gréckych čítame teda mýlne „medzi rovesníkmi (m. *vrstovníkmi*) Perseus nemál páru".

Prekladateľ vyhol sa na Slovensku až veľmi vžitému slovu *grobian* (*grobiansky*) a dal prednosť hláskoslovne pristrihnutému tvaru „hrubian", ale na druhom mieste (I, 36) najdeme slovo oratovať, na inom zasa hintov (I, 35). Z uvedených troch (grobian, hintov, oratovať) vylúčil by som z krásneho písomníctva slovenského len slovo „oratovať", lebo máme zaň dobrú náhradu v slovesách *zachrániť*, *ochrániť*.

Prekladateľ, nakoľko som zistil vo dvoch prípadoch, pridržiaval sa Tvrdého, na pr. za stredoslovenské *neokrôchaný* (*neokrochaný*) vzal neokrúchaný (cit. I, 143), a takže za *osovok* má sovok. Tvrdého sviedol západ a ruština. Na etymologizovanie tu niet miesta, ale v krátkosti podotkneme, že *neokrôchaný* pochodí z koreňa *krъch-*

a v slovenčine by vlastne malo byť **neokŕchaný*. Tvrdý neoprávnene vyhostil zo slovenského jazyka *osovok*.*

Ak by sme i pripustili vokatívy typu „mládenče, cudzinče" (I, 26, 28), ale vokatív „pane kráľu" (II, 20) mohol by sa nahradiť v druhom vydaní nominatívom *pán kráľ*!

V druhom vydaní odporúčali by sme ešte skrátka tieto opravy: *rodinný kozub* m. rodinný krb, keďže naši starší spisovatelia rozprávajú vo väčšine len o kozube (ak sa bude páčiť dokladov, môžeme poslúžiť); *slávny* m. vehlasný alebo *povestný*, *známy*; *debna* m. bedna, *šťastlivú cestu* m. šťastnú cestu, *poberá sa na vrch* m. ubiera sa..., *najkvitnúcejšie*, *v najlepšom kvete* m. najkvetúcejšie, *mŕtve* m. mrtvé, *vinovatý* m. bláhový, *okyptených* m. skomolených, *kráľovič* m. králevič, *letorast* m. letorost, *doterajší* m. dosavádny, *zástava* m. vlajka, popri *dovtedy* aj *dotiaľ*; *blčať*, *blkotať* m. plápolať; *hŕba*, *kopa*, *hromada* m. spústa, *vodidlo* m. vodítko, *zavadzala* m. bola na závade, *ako na dlani* m. na bielom dni, *vytreštené*, *vyvalené oči* m. vypúlené oči; *potočil sa*, *zatackal sa* m. zapotácal sa, *ostré údery* m. ostré rany (I, 31), *neluhal* m. nelhal, *reďkovka* m. reďkevka a pod.

*

Autor učebnice veľmi dobre napísal *mliekáreň*, a nie „mlekáreň", ako to vidíme po Banskej Bystrici. Pravda, dovolíme si upozorniť i jeho, čo má odstrániť z druhého vydania, aby kniha bola potom i so stránky jazykovej ešte lepšia, ako je jej prvé vydanie. Na 70. str. učebnice najdeme slovo „jicen", ktoré by sme v Ledényiho anatomickom slovníku nadarmo hľadali, je tam len *pažerák*. Slová na *-tko*, ako kružítko, pľuvátko protivia so slovenskej štruktúre sufixálnych morfém, keďže nemáme koncovky *-tko* za *-dlo*, ale len *-dlo*: *kružidlo*, *pľuvadlo* a pod.

Vraj „včela sa riadi smyslom čuchu" m. *spravuje sa*. Máme dosť oštary s „riadiacim učiteľom".

Slovenčina nie je utisnutá na slovo „sústružník", lebo má svojho *tokára*, teda nie „sústružnícke" práce (179), ale *tokárske práce*. Slovo *tokár* je rozšírenejšie v slovanskom svete ako „sústružník", teda i to je istá výhoda.

Slovák rozoznáva *bôb* a fazuľu. Bôb varievajú zvyčajne len „na zobky", kým fazuľu varievajú ako prívarok. K bôbu nepichajú pa-

* U Tvrdého je *sovok*. Tvar *sovok* (plurál *sovky*) poznáme na pr. z Turč. Sv. Martina. Tvrdý prijal tvar *sovok* istotne preto, že i v západnej slovenčine je *sovek* (porov. Bernolákov Slowár, str. 3033: *sowek*). *Red.*

ličky, len „do fizoľe". V ľudovej reči je vžitý výraz: „*narežte mi paličiek do fizólní*", a nie „k fizólňam" (194). — Odporúčali by sme neužívať v učebniciach slovesá v trpnom rode, teda nie „nesmú byť trpené..." (190), ale *nesmieme ich trpieť v domácnostiach.*

Dve spojky vovedne „preto, lebo" (186) môžeme nahradiť jednou: *keďže.*

Slovenský gazdovský výraz je: *pôda, zem pod zeleninu, pod repu, pod kapustu* a pod., ale nie „Pôda k zelenine sa v jeseň a na jar obráti" (39).

Na Slovensku mávame vše poriadne snehové *fujavice, chujavice, metelice,* ale „snehové vánice" (?), to hádam len predsa nie!

Ad „žľabovité" (186): naši spisovatelia majú vo väčšine len *žliebky* od *žleb*; tak najmä Tajovský (I, 135, 137, 141; XII, 56), Hviezdoslav (I, 46), Šoltésová (Deti II, 209), Kukučín (XXVI, 9); ale Kukučín (I, 19 a XI, 143) a Hronský (Chlieb 132) majú žľab a žliabok. Sám by som písal len *žleb-žliebok,* lebo to je staršia a rozšírenejšia forma.

Ad „pestíkové": toto slovo je v češtine ruského pôvodu, ale v slovenčine nemusí to tak byť, lebo slovenčina má *piest-piestik,* teda môže mať kvety *piestikové,* keďže to „pestíkové" i tak nemá zhola nič spoločného so slovom pestovať.

Ako chlapec nikdy som nepovedal a nepočul, že vtáčky hniezdia (194, 195) tam a tam, ale vždy sme vraveli, že — *vtáčky sa nosia tam a tam* — a tak to vravia i naši žiaci. Mne to „hniezdiť" zaváňa buď maďarčinou, buď nemčinou. Potvrdzuje mi to i Kálal pri hesle *nosiť.* Slovák asi preto vyhol výrazu hniezdiť, aby neprichádzal do pokušenia s „*hniezdiť sa*", čo môžeme povedať síce aj o neposedných vtáčkoch, ale zvyčajne hovoríme o neposedných ľuďoch.

Nepovedal by som ani o živočíchoch, že „majú vymeranú dobu žitia" (174), lebo niet živočícha, ktorý by žil *dobu.* Čo by sme ako dlho žili, je to predsa len krátky *čas,* čo žijeme.

Ad „rehek" (42) podotknemu len toľko, že v III. ročníku SR (str. 138) najde pôvodca veľmi pekné poučenie o tomto neslovenskom termíne. Mohol ho podľa toho nazvať *červenákom* alebo *žltochvostom.*

Podobne o paznehtoch a paprčkoch (sg. nom. paprčok) najdeme v tom istom roč. SR (str. 136), že oba názvy sú synonymá. Stačí, keď povieme, že statok má *paprčky.*

V učebnici na 177. str. pod obrázkom čítame „pulci". Veď máme svoj termín: *žubrienky.*

Na 179. str. nachodíme bedničku m. *debničky.* Veď máme len *debnárov,* a nie bednárov. Slovo *debniť-debnár* nachádzame u Hvie-

zdoslava (I, 28; VII, 87), u Tajovského (IV, 31; XII, 99), u Kukučína (XXVII, 105), u Rázusa (Júlia II, 9) a inde.

Na 14. str. učebnice čítame slová *„problém“*, *„diagram“* bez objasnenia, podobne *izobáry* zasa na inom mieste. Deti veľmi zaujíma pravý smysel cudzích slov.

Náš ľud — asi cele správne — rozumie pod pandravou kadejakú chrobač a na tú myslí dozaista i Hviezdoslav v jednej zo svojich básní, keď hovorí *„pandravy — množia sa až hrôza“*. Z chrústich vajíčok sa vyliahnu *pajedi-pajede*, teda treba to tak rozoznávať. Škoda, že to ušlo autorovej pozornosti (58).

Odborný výraz slovenských gazdiniek je *„podsypať sliepku, hus, kačicu“* a pod., teda nie „pred nasadením“, ale *pred podsypaním*, alebo hovoria i *podložiť*, a tak potom by mohlo byť — *pred podložením*.

Ako môžu byť ľudia *všívaví*, tak môžu byť i *sliepky všívavé*, a nie všivé (75).

V Pravidlách čítame len *hydinu* a nemáme tam hesla „drôbež“, teda pýtalo by sa i do prírodopisnej učebnice (str. 75) všade len *hydina*.

„Škebľa“ (lastúra škebly — 85) volá sa po slovensky *škľabkou — žabácím korytkom*; čítame v SR III, 140.

Na perí máme *kostrnku-kostonku*, nie osteň (76).

Keď „nemluvíme“, ale *hovoríme*, *vravíme*, tak môžeme mať len *vravu*, *hovor*, nie „mluvu“ (82). — Už len radšej *kožcluh* ako garbiar (82). Namiesto „v hrvoľu“ (84) má byť *v hrvoli*. Bude to tlačová chyba? — Namiesto „Rýpaj každým materiálom do každého“ (85) má byť *Rýpaj materiálom do materiálu*.

Namiesto českých sadeničiek (179) máme písať *priesadky*, *priesady*, *priesada*, lebo naši spisovatelia, najmä Hviezdoslav, Tajovský (na pr. XII, 63) tak píšu a ľud to tiež tak pozná. Na 180. strane v texte nachodíme i správne slovenské výrazy a popri nich i „sadeničky“. Cele zbytočne sa uprednosťujú termíny české namiesto slovenských.

Odporúčal by som, aby sme za *abies picea* vzali termín *svrčina*, za *larix europaea* zasa *smrek* (*červený*). Longauer menuje svrčinu smrekom (204).

Keď autor v druhom vydaní pousiluje sa odstrániť tu vyčítané i nevyčítané jazykové nedostatky, bude to kniha znamenitá. Tlačová úprava je vzorná, tlačových chýb temer niet. Kniha je objemná, 212 strán, jej cena (16 Kčs) hádam privysoká pre našich chudobných žiačikov po mešť. školách. Knihu vrele odporúčame, aby ju autor mohol vydať znova opravene a lacnejšie, čo hneď i v menšom rozsahu.

Doc. dr. *J. Fundárek:*

PREDLOŽKY *DO* A *ZA* V PRÁVNICKEJ TERMINOLOGII.

Na 59. stránke tohto ročníka Slovenskej reči uverejnená bola poznámka: *Do 15 dní — za 15 dní.* Autor nepokladá za správny zvrat *do 15 dní*, ale odporúča hovoriť a písať vždy: *za 15 dní.* Tento náhľad nevyhovuje praktickej potrebe a nemožno preto s ním súhlasiť.

Význam času v práve je veľmi rozličný. Uplynutím istého časového intervalu nastávajú skutočnosti, rozhodujúce pre spôsobilosť nadobúdať právo alebo prejímať záväzky (na pr. dovŕšením 21. roku života stáva sa človek plnoletým); ak trvá nejaký faktický stav určitý čas, vznikne nové právo a zanikne právo staré (vydržanie, premlčanie); účinnosť právneho úkonu možno obmedziť časove tak, že účinky úkonu majú nastať až od určitého dňa alebo majú prestať v určitý deň (tzv. uloženie času-dies). Vo všetkých týchto prípadoch musí uplynúť určitý čas, aby nastala právna skutočnosť časove determinovaná (musí minúť 21 rokov, aby sa stal človek plnoletým, 32 rokov, aby sa právo premlčalo atď.). Lež výkon práv a povinností možno časove obmedziť nielen tak, že úkon, ktorým sa vykonáva právo alebo plní povinnosť, môže sa uskutočniť iba *po uplynutí* určitého času (prípad § 329 obch. z.), ale i tak — a to sú prípady najčastejšie — že úkon možno vykonať len *do* určitého času (prípad § 330 obch. z. — „lehota" v najužšom slova smysle). Funkcia času je v tomto prípade celkom iná. Kým totiž v predošlých prípadoch je uplynutie času *podmienkou* vzniku istej právnej skutočnosti v tom smysle, že dotyčná skutočnosť nemôže nastať pred uplynutím určeného času; je v poslednom prípade lehota len konečnou *hranicou* pre vznik právnej skutočnosti, takže táto skutočnosť môže síce nastať kedykoľvek v určenej lehote, ale musí nastať najneskoršie v jej posledný deň. Tieto dva prípady, totiž prípad, keď sa nejaký právny dej môže odohrať až *po uplynutí určitého času* a prípad, keď sa takýto dej musí uskutočniť *v určitej lehote*, musíme rozlišovať veľmi presne i terminologicky.

Keď je koniec lehoty udaný dňom, označeným podľa kalendára, nebude žiadúce rozlišovanie narážať na nijaké prekážky. Rozdiel medzi vetami *zaplaťte 1. januára 1936*, *zaplaťte po 1. januári 1936* a *zaplaťte do 1. januára 1936* je zrejmý na prvý pohľad. Ťažkosti vzniknú vtedy, keď určujeme lehotu počtom dní, týždňov, mesiacov, rokov alebo ich zlomkov, Pravda, i tu by sme sa mohli vyhnúť prí-

padnému nedorozumeniu tým, že opisovacou frázou by sme zreteľne označili, o akú lehotu ide (na pr. „po uplynutí", „pred uplynutím", najneskoršie do...", „až po" atď.). Toto východisko môže byť azda dobré pre každodenný styk ľudí, ale rozhodne nevyhovuje so stanoviska terminologického. Jazyk každého oboru vedeckého skúmania a tobôž jazyk právny musí používať výrazov úsečných, presných a jednoznačných. Princíp presnosti a jednoznačnosti v odbornej terminologii znamená, že volený výraz musí presne kryť pojem, ktorý chceme ním vyjadriť, nesmie nám povedať ani viac, ani menej a nesmie pripustiť možnosť rozličného významu. Aby sa vyhovelo tomuto princípu, ustálila sa právnická reč slovenská už od rokov tak, že pri označení lehôt používa predložku *do,* keď chce naznačiť, že právna skutočnosť môže nastať kedykoľvek počas („behom") určenej lehoty, a predložku *za,* keď právna skutočnosť nastane len po jej uplynutí. V tomto význame sa upotrebujú dôsledne predložky *do* a *za* i v najnovšej slovenskej publikácii z oboru práva, v 2. vydaní Nástinu súkromného práva od dr. Fajnora a dr. Zátureckého.

Nebude iste veci na škodu, keď v súvislosti s daným problémom aspoň naznačíme pomer ľudovej reči k odbornej terminologii. Pri ďalšom budovaní slovenského právneho názvoslovia bude zrejmým príkazom, aby chýbajúce slová a zvraty doplňovaly sa predovšetkým z reči nášho ľudu, ktorá je a ostane vždy najbohatšou studnicou jazyka vedeckého i literárneho. Ale táto snaha po jazykovej čistote nesmie ísť tak ďaleko, aby sa jej úplne podriadily zretele účelnosti. Aký osoh by sme mali my Slováci z toho, keby naša právnická terminologia bola taká, že by obstála síce i pred najprísnejšou kritikou našich lingvistov, ale v právnom styku nedala by sa upotrebiť, lebo jej jednotlivé termíny nevyhovovaly by spomenutému princípu presnosti a jednoznačnosti a boly by tak prameňom neustálych zmätkov. Takáto terminologia, vypracovaná jednostranne, nebola by vhodným nástrojom, ale naopak, prekážkou vedeckej práce a právnej praxe.

Jazyková správnosť, pravda, ani nevyžaduje, aby odborný význam niektorého výrazu kryl sa presne s významom, ktorý dotyčnému slovu dáva ľud. Terminologia môže bez prehrešenia sa oproti normám a duchu jazyka primerane zúžiť alebo rozšíriť význam slova, prevzatého z ľudovej reči, tak, ako to práve potrebuje. Len jedno nesmie: dať niektorému slovu opačný význam, než má ono v reči ľudu!

Týmto krátkym exkurzom nechcel som podoprieť svoje stanovisko. Veď to ani netreba. I v bežnej reči upotrebujeme predložky

do a *za* vo význame, ktoré im dávame i v práve. Hovoríme predsa: „prídem k vám do 3 dní“ a „prídem k vám za 3 dni“; „vrátim sa do roka“ a „vrátim sa za rok“ atď.

Odporúčam, aby sme i naďalej písali a hovorili: „žalovaný má zaplatiť do 15 dní“, „sobáš musí byť uzavrený do 6 mesiacov...“, a „vlastník môže požadovať zpät stratenú vec do 32 rokov“, ale „žiadosť o dražbu možno podať za 15 dní...“, „určenie nového termínu možno žiadať za 2 mesiace..,“ a „dedičské právo premlčí sa za 32 rokov“.

*

Poznámky redakcie. — Ochotne uverejňujeme mienku p. doc. dr. J. Fundárka a tešíme sa, že o veci vznikne osožná debata, do ktorej zasiahne autor článku, podpísaného značkou —*tri*—, náš stály spolupracovník. — Nebolo by od veci, keby sa ozvali aj lingvisti, veď ide o dôležitú vec, na ktorú majú rozličný náhľad dvaja právnici, lebo pod značkou —*tri*— píše známy jurista-praktik.

Anton Jánošík:

DAMBORSKÉHO KRÁTKA MLUVNICA SLOVENSKÁ.*

Keď sa minulo 5. vydanie Damborského Slovenskej mluvnice s dvoma dielami a ďalej bola vyhľadávaná, František Kolář, profesor gymnázia v Nitre, vydal na tento školský rok nové vydanie podľa Pravidiel slovenského pravopisu. Keď len letmo porovnáme predchádzajúce vydania Damborského, ľahko možno z nich vybadať, že sa nebohý Damborský usiloval zhotoviť pre slovenské školy čím najlepšiu gramatiku. Celkom správne si počínal, keď svoju školskú gramatiku začal stavať na Czamblovej Rukoväti a pritom bral si na pomoc najlepšiu českú školskú gramatiku Gebauera-Ertla, aby podľa nej mohol upraviť Rukoväť pre školu, keďže ona nebola písaná pre naše školy, veď ich ani vtedy nebolo, ale pre širšie slovenské obecenstvo. Mal vybrať z Gebauera-Ertla iba to, čo chýbalo Rukoväti, aby sa mohla stať dobrou učebnicou; najmä metodicky ju usporiadať pre vyučovanie, do čoho patrí aj rozdelenie slovies podľa Dobrovského a Gebauera do šiestich tried. Keby to bol všetko takto

* Krátka mluvnica slovenská so zvláštnym zreteľom na pravopis. Podľa Gebauera-Ertla a Czambela pre I.—II. triedu stredných škôl napísal *Ján Damborský*. Druhé, zmenené vydanie podľa pravopisných pravidiel (!) Matice slovenskej upravil *František Kolář*. Nákladom a tlačou Štefana Huszára. 1935.

urobil, dneska by nebolo toľko zmätku a jazykových nedôsledností v školských gramatikách, ani chýb proti dobrým jazykovým zvyklostiam. Lenže šťastlivo doplniť Rukoväť nebola taká ľahká vec pre človeka, ktorého základné znalosti jazykové nemaly široký obzor, ani rozhľadu, ani správneho jazykového citu pre rozoznávanie jemnejších a zrejmejších rozdielov medzi slovenčinou a češtinou. Takto viac-menej nevedomky odkláňal sa od Czambla, ktorého sa mal dôsledne pridržať, kde to bolo možné, a mať stále pred očami: zachovať súvislosť terajšej spisovnej reči s jazykom našich predných spisovateľov, ako to teraz hlása Slovenská reč. Tým, že na túto líniu Czamblovu zabudol pri sostavovaní svojej „mluvnice", nastala uňho veľká priepasť medzi rečou jeho gramatík a dobrým jazykovým úzom. Tento odklon sa ešte zväčšoval vtedy, keď Damborský pri robení rozširovaní svojej gramatiky pre niektoré zjavy jazykové nemal podkladu (predlohy) u Czambla, ale len u Gebauera-Ertla; takéto miesta si otrocky prekladal, „vlastne prepisoval".[1] Ale pri hláskosloví to už nešlo, lebo české je veľmi odchylné od slovenského, tak ho musel vypracovať iný odborník[2], lebo Damborský nemal na to dosť lingvistickej školenosti. Jedine toto hláskoslovie je v celej gramatike hodnotné so stránky vedeckej. Keď si ho odmyslíme, celý Damborský zostane „nepodareným prekladom z češtiny do slovenčiny"[1]. Veru, sotva bolo kedy počuť, že by sa bola prekladala gramatika jedného jazyka pre jazyk druhý! K takej gramatike nik zo Slovákov nemohol mať úcty, ani dôvery. Mnohí, ako som sa to bol dopočul, podľa jeho gramatík súdiac, v ktorých s vydania na vydanie pribúdalo neslovenských slov, mysleli, že nie je Slovákom. Aj americkí Slováci si povšimli týchto postupných zmien, množiacich sa v každom ďalšom vydaní, a celkom správne napísali o tom do svojich novín, že keby bol ďalej tak pokračoval, nakoniec bola by vyšla z jeho Slovenskej mluvnice úplne česká.

Vydavateľ, keďže sa už raz podujal vydať Damborského, mal celému chaosu jazykovému urobiť koniec odrazu; jedným rezom mal odstrániť všetky chyby, ale nielen niektoré. Mal sa aspoň dôsledne pridržať Pravidiel slovenského pravopisu.

Bolo by hodno tak psychologicky vyskúmať, ako žiak, ktorý

---

[1] Slovák, 23. X. 1935. Očistné snahy v spisovnej slovenčine. Ján Derdiak.

[2] Univ. profesor M. Weingart; aspoň tak som to bol počul z hodnoverného prameňa ešte za časov svojich štúdií na filozofickej fakulte v Bratislave.

prišiel do školy s nepokazeným jazykovým citom, chápe slovo „priateľkyňa“ (15) miesto jemu prístupnejšieho slova *priateľka*. Komuže by neprišly na um pri slovese „slynúť“ (18) sliny a odkiaľ by sa kto dozvedel jeho význam, keby nebol hneď za ním v zátvorke (=sluť, zneť), keďže ho ani v Pravidlách niet. Načo je dobré uvádzať do slovenčiny sloveso „viklať“ (19) aj s dlhým výkladom (rozviklaný stôl; ale vyklať oko), keď zaň máme svoje *rozhegať*, *rozknísať*, *rozísť*; veď sa povie: rozheganý stôl, rozknísaná stolička, prípadne rozídená. Nikto nemôže hájiť slova „viklať“, keďže je ono z nemeckého wikeln. Tvar „volečky“ (19) je vonkoncom hláskoslovne nemožný v slovenčine a nepriamo prezradzuje, že Damborský nemôže byť autorom kapitoly o pohyblivej hláske *e*, lebo, keby bol býval, takýto tvar nebol by pripustil. Tak sa zdá, že ani vydavateľ so zákonom pohyblivého *e* pre slovenčinu nie je celkom na čistom. To by už skorej bolo *volčeky*, veď je v slovenčine domčeky, a nie „domečky“. Prečo nemá stačiť zdrobnelina volky, ktorá je zachovaná i v ľudovej piesni: Oraly by sivé volky, oraly . . .

Keby som nebol študoval striedanie hlások, istotne nikdy nebol by som prišiel sám na význam prídavného mena *za-sutý* (26), že je to zasypaný.

Pri deverbatívach podstatných mien (39) najdeme „žebrota“ m. *žobrota* a „sháňka“, ktorého význam neznám, a nie je ani v Pravidlách. Nebude to *shonba*?

Pri denominatívach podstatných mien (40) je neznáme slovo „rezanka“ a chybné v slovenčine „priateľkyňa“ m. priateľka. Čudné sú pre slovenčinu deminutíva „Marica-Marička“ (42), hoci je dobré Anica-Anička. Má to byť nejaký násilný analogický tvar? Ďalej také sú „devočka“ a „kladivečko“ m. *kladivko*, ktoré je tiež uvedené.

Pri složených slovesách čudno sa vyníma sloveso „odnaučiť sa“ (49), aké som nikdy nepočul, ani nečítal, ale len vždy *odučiť sa*. Čo si počnú s ním žiaci? Ale najistejší doklad o tom, že vydavateľ nie je na čistom s vidom slovenských slovies, je príklad „dovynášal“ (=nosil von, a to do konca) (50) m. povynášať; gramaticky je síce správne tvorený, ale čo je to platné, keď je slovenčine cudzí.

Pri slovesách s predponami *s-*, *z-*, *vz-* najsť „skácať“ (dolu) stromy (51) m. sotínať, čo si žiak ľahko môže spojovať so slovesom skákať, skackať, lebo jeho významu nerozumie. Tvar „zhovädeť“ (52) je celkom nový, hoci nie je chybne tvorený, a preto nepatrí do školskej gramatiky. Podobne tiež „schytreť“ m. zostať, stať sa chytrým.

Pri vzore *chlap* zas možno vidieť neslovenskú formu „voleč-ky“ (66).

Vzor *ryba* (73) má neslovenské slovo „pradlena“ m. *práčka*, ktoré najdeme aj v Kollárových Zpievankách: Kdože ho (ručnjček) prau? Práčka (II, 44).

Neslovenské slová sú aj pri vzore *ulica*, a to už spomínané „priateľkyňa a popri ňom Máňa.

Pri vzore *kosť* sú dve také slová, ktorých ani v Pravidlách niet: „pasť“ a „tlč“; v každej gramatike sa spomínajú, hoci málo-ktorý žiak vie, čo znamenajú.

Vo výnimkách pri vzore *mesto* (81) je „dietko“ ako posloven-čená česká forma dítko. Takého tvaru v jednotnom čísle niet v slo-venčine, ale len *dieťa*; v množnom čísle sú *dietky*.

Akože sa srovnávajú tvary „nač“, „zač“ (104) s Pravidlami? To je rozhodne veľká chyba!

Vzťažné zámeno „jenž“ (105) aj proti Pravidlám aj proti Dam-borskému, ktorý ho dal vytlačiť v svojej Slovenskej mluvnici ako poznámku malými literami (5. vyd., 235—236), vydavateľ trúfal si uviesť ako správne slovenské, nakoľko ho dal vytlačiť plnými lite-rami. V ľudovej reči ho niet. U niektorých básnikov a spisovateľov sa síce vyskytuje, ale to je len vplyv jazyka cirkevného, ktorý sa nemôže zamieňať so živým jazykom slovenským; u Kukučína, ktorý sa opieral o živý jazyk, márne by sme ho hľadali. Takto sa slo-venská gramatika pre školy nemá robiť!

Pri vzore *rozumeť* (154) uvádza okrem iných nesprávnych prí-kladov i takéto neslovenské tvary: „hladoveť“ m. hladovať, „osameť“ m. ostať sám, puchreť (?), ba aj „rdeť sa“ (=červeneť sa) a o nie-koľko riadkov ďalej i jeho časovanie: „rdiem sa, rdejú (i rdia) sa, zardi sa!“ No keby sme sa takto mali učiť správne po slovensky, to by potom nikto zo Slovákov nevedel po slovensky!

Pri vzore *volať* (159) uviedol neznámy tvar rozkazovacieho spôsobu od slovesa *nechať* vedľa *nechaj-nechajte*! i „nech-nechte!“ V slovenčine je síce *nech*, aj to nie vo funkcii rozkazovacieho spô-sobu, ale len ako zakrpatený výraz, ktorého sa užíva zväčša na tvorenie rozkazovacieho spôsobu, ako v češtine *ať*. Na príklad: Nech žije! Tvar „nechte“ vonkoncom do slovenčiny nepatrí.

Do vzoru *písať* (161) nemal ďalej zavádzať príklad: „tázať sa (tážem-tážu-táž sa!)“. Miesto „tázať sa“ užívame *opýtať sa*.

Pri vzore *brať* (163) je čudné sloveso „žvať“ (=žvaniť), ktoré vysvetľuje v zátvorkách, lebo akiste sám si je toho vedomý, že by

mu inak žiaci neporozumeli, hoci ani „žvaniť“ nie je slovenské, ale *tárať*, ktorého koreň je známy aj z litevčiny.

Ale predsa najviacej chýb oproti Pravidlám najsť pri Príslovkách (169). Ktože zo žiakov hovorí „nahore“? Ale každý žiak povie: Tam je to hore na lavici. V slovenčine nepoznáme príslovku časovú „tedy“, ale len s predložkou: *vtedy*, *odtedy*, *dotedy*; bez predložky sa vyskytuje iba vo výraze: kedy-tedy. Slovko „ovšem“ nie je ani tvarove slovenské; muselo by byť nejaké „ovšetkom“, ale takého tvaru niet, preto miesto neho upotrebujeme príslovky *pravda, pravdaže.*

Najmä pri príslovkách složených s predložkami je mnoho neslovenských tvarov, na príklad: „od mlada“ m. od malička, od mladosti; „za dávna“ m. za starodávna, „za mlada“ (=v mladosti) m. za mladi, alebo tak, ako uviedol do zátvoriek; „za stara“ m. na staré dni, na staré kolená; „na živu“ m. na žive. Tu je chyba tvaroslovná. Ďalej je uvedené „poskrovne“ m. skromne, „pomalu“ i pomaly, ani keby príslovka „pomalu“ nebola neslovenská, čo je zrejmé aj najmenšiemu školákovi, ale nie vydavateľovi.

Z Predložiek (172) môžeme uviesť ako novopečenú predložku „kolo“, hoci v slovenčine sa kolo cíti ešte dosiaľ ako podstatné meno rodu stredného, na príklad: Všetci už boli v kole (Kuk. XIII, 203). Slovenčina pozná len predložku *okolo.*

Vydavateľ nielen mal sa dôsledne pridržať Pravidiel, ale popri nich aj dobrého jazykového úzu, najmä tam, kde ide v Pravidlách o zrejmé nedôslednosti; samy Pravidlá ich pripúšťajú (str. 9): „sme si plne vedomí nedostatkov prvého vydania nášho diela“. Už aj z ohľadu pedagogického za príklady na jednotlivé vzory a jazykové pravidlá mal vydavateľ uvádzať len všeobecne známe, naozaj slovenské slová, ktoré by nebolo treba žiakom vykladať v zátvorkách, lebo žiaci potom svoju pozornosť obracajú aj na nezmáme slová, a nie celkom na ono jazykové pravidlo. Z gramatiky mal vypustiť aj knižné a neobvyklé slová, ktoré patria do slovníka, a nie do gramatických príkladov.

Načo bolo uvádzať predložku „krom“ (10) s príkladom: krom neho, keď ju v texte ani sám vydavateľ neupotrebuje. Veľmi mnoho dalo by sa vynechať z príkladov ako neslovenských, alebo knižných, nie dosť slovenských, uvedených pri spoluhláskach, po ktorých sa píše *i* alebo *y* (16). Po *b* (od slovesa *byť*): „bydleť“ m. bývať, ktoré je nižšie uvedené; „nabyť“ (= nadobudnúť...) tak, ako je v zátvorkách; „pribyť“ (= pribudnúť...) ako v zátvorkách; „zbyť“ (= ostať...) ako v zátvorkách a iné.

Po *m*: „zámyk" m. zamykanie, „myší" m. myšací; veď je aj v slov. rozprávkach častý výraz myšacia bundička. Myšací chvostík je tiež bylina, ktorá rastie v tráve po záhradách. V slovenčine nepočuť už základného slovesa „myť", od ktorého je odvodené aj mydlo, ale len tvary s predložkami, ako *umyť, vymyť, smyť.*

Po *p*: celkom dobre mohlo vystať sloveso „klopýtať, klopýtnuť" (=potknúť sa), ktorému by nikto zo žiakov neporozumel, keby nebolo vysvetlenia v zátvorkách.

Po *r*: slovu „prýšť" (vyrážka) ani by sme neporozumeli, keby pri ňom nebolo slovenské vyrážka.

Po *s*: „syrník" m. syrovník, ako je aj hneď za ním uvedené; veď miesto makovníka, orechovníka nie je nejaký mačník, orešník ap.

Po *v*: „vyť" v slovenčine nie je, ale len zavýjať, ako je po „vyť" uvedené. Preto pes v slovenčine nevyje, ale zavýja, keď cíti nejaké nešťastie.

Na strane 18. je „hospodyňa" m. gazdiná; kto by porozumel slovesu „lyhať" (=luhať), keby nebol jeho význam v zátvorkách. Len z vysvetliviek sa žiaci dozvedia, čo je to „nyť" (=túžiť), „tyť" (=tučnieť).

Na strane 23. je príklad Anton „Padovský" m. Paduánsky. Ani by sa mi nechcelo veriť, že by niekto mohol mať takú opovážlivosť natískať nový, cudzí výraz za dávny a všeobecne rozšírený. Veď hádam sa nemýlim, keď poviem, že v každom katolíckom kostole na Slovensku je sv. Anton Paduánsky. Ja svojho patróna len takto som vždy poznal!

Pri deverbatívach podstatných mien (39) nemožno za slovenské uznať „pohrabáč" m. hrobár, lebo v slovenčine mŕtvi sa pochovávajú, a nie „pohrabú", ale lúky a strniská sa pohrabú hrabľami.

Pri denominatívach z podstatných mien (41) na *-ák, -ak, -iak* vidieť slovenčine nezodpovedajúci tvar „Prušiak"; v nej je len *Prus.*

Deverbatíva prídavných mien (43) na -lý, -lá, -lé majú pre slovenčinu podozrivý tvar „podozrelý" m. *podozrivý*; iba tento je dobrý, správny.

Najvypuklejší doklad na to, ako v dobrej gramatike nedobre voliť za príklady knižné slová, máme pri slovesách „žížniť, sniť" (47), za ktoré sa v dobrom úze užíva *byť smädný* a *snívať.* Je tiež výraz *smädí ma*, ktorý je neosobný.

Pri složených slovesách (48) už nemohol iné príklady najsť za „o-strieľal sa" akiste m. postrieľal sa a „zapomenul" m. zabudol?

Slovesá s predponou *s-, z-, vz-* (51) tiež majú viacej chýb proti

dobrému jazykovému úzu, na príklad: „Zdariť sa“ m. *podariť sa* a iné.

Pri vzore *ryba* (72) mal príklad „švadlena“ (krajčírka) vynechať a ponechať iba v zátvorkách položené *krajčírka*, ktorého síce v Pravidlách niet, ale lepšie zodpovie slovenčine, ako šička a ševkyňa, ktoré sú tam.

Vzor *dlaň* (74): podstatné mená saň (= drak), pláň (= planina) majú v zátvorkách slovenský význam, aby im ako príkladom slovenskí žiaci rozumeli.

Pri vzore *kosť* (75) je „lúkoť“ m. bahor alebo bahro, „zeď“ (zdi) m. múr; ešte ho aj skloňuje, aby ho žiaci, ako slovo v slovenčine neznáme, neskloňovali nejak čudne.

Do Poznámok ku vzoru *kosť* odchylne od Damborského dáva aj „láhev“, ani keby toto slovo bolo nejak pre slovenčinu veľmi potrebné, keby sme zaň nemali *fľašu*. Je to daromné natískanie slova cudzieho pôvodu za udomácnené slovo *fľaša*, ktoré je taktiež prijatým slovom, no vžitým. Potom už radšej mohli by sme užívať staroslovenské *sklenica*.

Je veľmi jednostranné, len o češtinu slepo sa opierajúce gramatické pravidlo, že prídavné mená z mien živočíšnych tvoríme len príponami *-í, -ia, -ie*, akoby sme už okrem nich netvorili aj príponami *-ací, -acia, -acie*, alebo už *-cí, -cia, -cie*, ako sám uvádza na ne doklady: zvierací, kozľací, mačací. Tvary na *-ací*, ako *husací* a pod. sú číročisté slovakizmy. (Doklad preň máme hneď na začiatku „Neprebudeného“.) Podobný slovakizmus je aj dievčenský oproti tvaru dievčí (86).

Pri stupňovaní niektorých prídavných mien (93) na rozdiel od Damborského pridáva pre slovenčinu chybné tvary; vraj dvojaké formy sú pri II. stupni: milý-milší-milejší(?), čistý-čistší(?) i čistejší(?), hustý-hustší(?) i hustejší, sivý-sivší i sivejší(?), tmavý-tmavší i tmavejší(?), živý-živší i živejší(?), „podobne riedky popri redší i riedkejší(?)“. To všetko sú v slovenčine nemožné formy. Koncovka *-ejší* vyskytuje sa iba v 3. stupni *najmilejší*, kde sa dostala vplyvom cirkevného jazyka, najmä piesní, na príklad: Ó, Ježiši najmilejší...

Podobné neslovenskosti vidíme aj pri slovesách, na príklad: „dbať poriadku“ (126) m. dbať na poriadok, prípadne dbať o poriadok, ako je aj v Pravidlách slovenského pravopisu.

Vzor *niesť* (145): sloveso miesť-metiem sa vyskytuje len s predponami, ako zamiesť, vymiesť, primiesť. Taktiež prvotného slovesa siecť-sečiem-sečú-seč!-siekol i sekol niet v spisovnej slovenčine, ale

druhotné *seknúť*, od ktorého je *l*-ové participium *sekol*, na príklad: Ale mu sekol žilu.

Také isté chybné prvotné tvary slovesné sú pri vzore *piť* (150); slovenčina na rozdiel od češtiny iba v malej miere ich dochováva. (Porov. môj článok „Loď pluje" SR II. roč., čís. 2—3, str. 67.) Aj sám vydavateľ akiste to spozoroval, zato zväčša kladie ich slovenský význam do zátvoriek, niekedy aj s poznámkami, aby im takto slovenskí žiaci konečne porozumeli: nyť (=túžiť, zriedka užívané), tyť (tučneť), vyť (pes vyje), pluť (=plávať), sluť (=zneť), prvotného slovesa suť (sosuť, odsuť, prisuť) niet v slovenčine, ale len iter. sypať (sosypať, odsypať, presypať). Neslovenské je vlať-vlajem m. viať-vejem, veď u Slováka zástava veje, a nie vlaje.

Vzor *padnúť* (153) nemožno len tak na sucho obísť, aby sme nepridali nejakú poznámku k vete: „Pri užívaní tvarov širších (s -nu-) a užších (bez -nu-) (*l*-ového participia) riaďme sa citom jazykovým!" Nuž prečože nemáme sa pridržať ustáleného gramatického pravidla, ktoré učí, že tvary typu *padnul* sú nesprávne. Prečo sa odvolávať v tomto prípade na jazykový cit? Z dokladov vydavateľových pri bedlivom rozoberaní ani jeden neobstojí. Vraj „hovoríme len hnul sa"? Tohto tvaru sa vonkoncom neupotrebuje, ale vždy len s nejakou predponou, a to vždy s tvarom užším: o piatej pohol som sa z domu (úzus), Tak za päť rubľov by sa ani nehla (Jesenský, Cestou k slobode, 135), rovno zahli do krčmy (Kuk. XIII, 190); podobne neobstoja ani „poškriabnul sa, zobnul", ale poškriabal sa, zobal. Teda nakoniec prichádzame na to, že tieto dve slovesá ani nepatria do II. triedy, ale do V. Ani sloveso „ľnúť" nemôže slúžiť za doklad, že by sa v spisovnej slovenčine daly tvoriť širšie tvary na *-nul* (ľnul), lebo to nie je tvar hláskoslovne slovenský, ale *lipnúť*, a od toho máme *lipol*. Porovnaj pieseň: Keď začala čerešnička kvitnúť, začal som za dievčatmi lipnúť. Taktiež sloveso „mnúť" nepatrí do II. triedy, lebo správne je *mäť* (I. trieda). Nakoniec ostáva ešte „usnul", ale to je tvar užívaný iba v reči cirkevnej, najmä vo výraze: Usnul v Pánu. Rozhodne je nepedagogické, ba aj nevedecké, keď takzvaný širší tvar (s *-nu-*) kladie sa na prvé miesto k vzoru *padnúť* a kratší len za ním, hoci sa to prieči spisovnému úzu. To už Faměra v svojej Slovenskej mluvnici a cvičebnici pre prvú a druhú triedu slov. stred. škôl (2. vyd., str. 143) si celkom správne počínal, keď tvar kratší *padol* uviedol na prvom mieste a širší „padnul" za ním, aj to len do zátvoriek.

Pri vzore *rozumeť* (154) nachádzame takéto pre slovenčinu umelé

príklady, ktoré vydavateľ zväčša v zátvorkách vysvetľuje: umeť od „um“=byť v ume, pri ume; mdleť (=mdlým sa stávať) m. omdleť, omdlievať, tupeť m. otupeť, upeť (=kvíliť), divočeť m. zdivočiť sa. Keby vydavateľ nebol priložil vysvetlenie k príkladu „upeť“, nikdy žiak sa podľa slovenčiny nedozvie jeho význam.

Vzor *viďeť* (156) má neslovenské slovesá bydleť m. bývať a ľpeť (lipnúť), pri ktorom bočná forma, daná do zátvoriek, je naozaj slovenská.

Pri vzore *držať* (156) je len jeden chybný príklad: slušať m. svedčať. Aj podľa Damborského toto sloveso „je patrne čechizmus“ (V, 301).

Vzor *písať* (161) má sloveso „rehtať-rehtám (i rehcem)“, ktoré je nespisovné. Veď máme iba podstatné meno *rehot*. — Všeobecne užíva sa *rehotať sa*; naň má pekný doklad Tvrdý z Kollára v 2. vyd. svojho slovníka.

Pri vzore *brať* (163) je popri neslovenskom slovese „rvať sa-rvem-rvú-rvi!-rval“; i slovenské *ruvať sa*- rujem-rujú-rul!-ruval; naň poukazuje aj podstatné meno ruvačka.

Dobrému jazykovému úzu nezodpovedajú také príslovky (168), ako sú: zticha m. ticho, potichu, potichúčky; zdarma m. darmo, zadarmo; nazbyt m. nadostač; zťažka m. ťažko, ztenka m. natenko, zrýchla m. rýchle, rýchlo, chytro.

Pri predložkách (172) v spisovnej próze chybné je „krom (krome...)“, lebo vždy v dobrom úze bolo *okrem* (krem).

Ale zasa na druhej strane musíme uznať, že vydavateľ v mnohom opravil Damborského podľa Pravidiel, prípadne podľa dobrého jazykového úzu, lenže nie dôsledne, ako sme to hneď na začiatku boli spomenuli. Slovesá: závisí na tom (343) na *závisí od toho* (175), prijsť (i prísť) — prijdem (i prídem) — prijdú (i prídu) — prijď! (i príď)! (287) na *prísť-prídem-prídu* (aj: prijdem, prijdú) — *príď* (i: prijď!) (147); ako vidieť, nestiahnuté formy dostaly sa iba do zátvoriek. Roz. spôsob pojď (287) od slovesa „pôjsť“, ktoré sa v neurčitku nikdy nevyskytuje, správne opravil na *poď* (147); *piať* (napiať, zapiať, sopiať, odopiať, vzopiať) (289) na *-päť* (napäť, zapäť, sopäť, odopäť, vzopäť) (149); zopiať sa (137) na *zopäť sa* (51); po odpiatí (107) na *po odopätí* (37); spojky: až na malé výnimky (81) na *okrem malých výnimiek* (12), čili (107 a inde) na *čiže* (37 a inde), Poneváč (237) na *Pretože* (106), užívajú-li sa (245) na *keď sa užívajú* (113), pozostáva-li (241) na *ak sa skladá* (109), je-li (217) na *jestliže je* (91), ale zväčša túto spojku ponecháva, na príklad: Je-li (194): (76), Sú-li (241, 249): (109, 116), Sídu-li (224): (96), utratia-li (184): (68), týče-li sa (281): (142); prídavné mená: stejný (107) na *rov-*

naký (36), rád, ráda, rádo (219) na *rád*, *rada*, *rado* (92). Niektoré slová vynechal ako neslovenské: zľúbať (138): (52), chviať (sa) (315): (165); válka (112): (39), válka-válek, výtka-výtek (196): (77), listopad (109): (38), listopadu (185): (68), drôbež (169, 115): (59, 42), dárok (116): (42), dômok (116): (42), pustina, husina (113): (40), dopis (136): (50), zárie (201): (82), ľadeň, dubeň, kveteň, brezeň, červeň, červenec, srpeň, rujeň, prosinec (188): (70), února (184): (68), kolej (z lat. kolegium = ústav) (192): (74); (...kolom...) s príkladom (kolom hradu...) (76): (10), pätor(?) (77): (11); mäsopust (= fašiangy), mäsopustný (= fašiangový) (77): (11).

Darmo je, niekde v texte sa vydavateľ nevedel vžiť do dobrého úzu, a preto uňho je: patro zadné, stredné (podnebie) m. podnebie (5), ktoré je iba v zátvorkách ako nejaká bočná forma, hoci je plne slovenská. Miesto rty (5) malo by byť pery; zabarvením do e (6, 11) m. zafarbením, na slabikách lichých (nepárnych) (10) m. nepárnych, ako je v zátvorkách; (ale: krištáľ = bezbarevný kameň) (17) m. (...bezfarebný...), rôzne prípony (36) m. rozličné. váha-váhy (u voza) (57) m. (na voze), jedinca (59) m. jednotlivca; miesto Iný spôsob srovnávania (95) má byť porovnávania (porovnaj môj článok v SR III, čís. 10). Veta: Oblek bude zhotovený v dobe čo možná najkratšej (95) mala znieť: ...v čase čo možno najkratšom. Zámenom kto? sa tážeme (104) m. sa pýtame; rozličné okolnosti zovňajšie (168) m. vonkajšie.

Prichodí sa nám dotknúť aj niektorých vecných chýb.

Vydavateľ pri denominatívach prídavných mien, utvorených z prísloviek (45) uvádza iba príponu *-ší*, ktorá sa dá predpokladať iba pri adj. *terajší* (z *teraz*+*ší*), kde skupina *zš* dala *jší*, ako je tomu podobný zjav pri adj. *krajší* <**krás*+*ší*. Pre príklady *tunajší* (z *tuna*+*jší*), *tamojší* (z *tamo*+*jší*, kde sa zachoval pôvodný tvar *tamo*), *vonkajší* musíme uznať príponu *-jší* a pre včuľajší, ak je ono literárne, celú koncovku *-ajší*. K týmto prídavným menám nebolo by škodilo priložiť aj niektoré ďalšie: *dneskajší*, *včerajší*, *večerajší*, *raňajší* a pod. (Porov. môj článok v SR IV, č. 1.)

Pri vzore *chlap* (63) celý vokatív je chybne soštylizovaný, ak máme zreteľ na dobrý jazykový úzus, ktorý tiež celkom dobre vystihuje aj sám vydavateľ, ale až na konci celej tejto stati: Vokatív nahrádza reč ľudová zväčša nominatívom. Teda mal aj kapitolu o vokatíve v tomto smysle soštylizovať.

Ani len v knižnej reči nie sú vokatívne tvary pri mužských neživotných, zakončených na *-ec*, ako vraj „kopec-kopče, hrnec-hrnče atď", ani vtedy nie, keby sme ich zosobnili, ako je to v staročeskej

básni O liščě a o čbánu, kde líška takto pozdravuje džbán: Dobrý večer, čbáne! Podobne nemožné sú také formy aj pri ostatných neživotných, ako „krku, vrchu, domku atď".

Chybné formy sú aj pri mužských životných na *-ovia* (66). Nikde sa nehovorí „švagri, kmotri", ale „švagrovia, kmotrovia"; kmotry (s tvrdým *y*) sa užíva pre ženy. V ľudovej reči niet ani formy *pánovia*, ani tam, to jest v tom nárečí, kde koncovka *-ovia* je veľmi rozšírená, ale len *páni* aj v oslovení, čo aj sám vydavateľ okrem oslovenia uznáva.

Radšej mohol vystať odsek, vytlačený drobnými literami vo forme poznámky, kde sa hovorí, že „príponu *-ovia* dostávajú i neživotné" ako je to na príklad v češtine, kde sa jej užíva „v slohu povznesenom". V slovenčine takého gramatického zjavu niet. Poznám síce také tvary, ale len z českej cirkevnej piesne, spievanej v našej rodine pred prevratom, z ktorej mi ostaly v pamäti slová: pahrbkové a lesové krásne vtáčata, a zo svetskej, ktorú som nedávno počul od pani richtárky Fojtíčky z Bánoviec a z nej som si zapamätal: hrobové sa otevírajte.

Nakoniec všimnime si aj terminologie. Spoluhlásky b, p, m, v, f v slovenčine nie sú retné (5), ale *perné*; veď v jazyku slovenskom nie sú „rty", ale *pery*. Tak je v predprevratovej školskej gramatike Mrázovej (4) a v Hattalovej po latinsky písanej Gramatike jazyka slovenského (Grammatica linguae slovenicae, Štiavnica 1850) na strane 6.

Ani adj. „príslovečný" (172) nemožno upotrebiť za dobrý termín *príslovkový*, ktorý je zjavne tvorený od príslovky, a to príponou *-ový*.

Duchu slovenčiny a jej hláskoslovným zákonom nezodpovie ani termín sprežka (38, 171); to už potom radšej aspoň hláskoslovne poslovenčený tvar „spriažky", ako je aj u Damborského (109, 325), alebo skorej ponechať latinský termín ligatúra. Ale najlepšie by bolo utvoriť slovenský termín.

Veru vydavateľ nemusel schovávať do zátvoriek dobré staré termíny: *gramatický* (56, 57, 127) a *zámeno opytovacie* najmä vtedy, keď ich celkom dobre mohol upotrebiť Faměra v svojich školských gramatikách. Termín *gramatický* je uňho v Slovenskej mluvnici a cvičebnici pre tretiu a štvrtú triedu slov. stred. škôl (2 vyd., str. 10). Má ho aj Příruční mluvnica jazyka českého od Gebauera (3. vyd.) na str. 283, 288, 292. Prečo by ho tiež nemohla mať slovenská gramatika? V slovenčine okrem gramatík nachádzame ho aj v próze, na príklad vo Vlčkových Dejinách, u Kukučína a inde. (Porov. tiež

môj článok v SR I, č. 10.) O tom, že pri slovenčine jedine zodpovie termín zámeno opytovacie, a nie „tázacie", netreba sa ani rozpisovať. Aj Faměra ho užíva dôsledne v svojej Slovenskej mluvnici a cvičebnici pre prvú a druhú triedu slov. stred. škôl (2. vyd., str. 113).

Istotne každý uzná, že nie je pedagogické, aby v učebnici, a to ešte jazyka vyučovacieho, bolo viacej tlačových chýb, ktoré darmo mýlia žiakov; na veci sa nič nemení, i keď ich vydavateľ naznačil na konci knihy v Opravách a dodatkoch, lebo v texte ony naďalej ostávajú chybami, ako aj tie, čo tam nenaznačil, na príklad: ktoreho (14) m. ktorého, mysleť-rozmýšlať (27) m. rozmýšľať a iné.

Týmto článkom chcel by som dosiahnuť, aby už raz prestal jazykový chaos, dovlečený Damborským do školských slovenských gramatík. I školské úrady maly by si tohto nezdravého zjavu povšimnúť, a preto dávať aspoň slovenské gramatiky na posúdenie Slovákom, ktorí okrem odborných znalostí majú dobrý jazykový cit.

Belo Letz:

SLOVOSLEDNÝ POMER NÁŠHO PODMETU A PRÍSUDKU.

Skúmanie poriadku slov vo vete vedie k poznatku, podľa ktorého rozoznávame v rozličných jazykoch dvojaký slovosled: viazaný a voľný. Nemenlivý je poriadok vetných členov vtedy, keď majú svoje pevné a ustálené miesto, ktoré sa obyčajne zachováva. Pravda, i tu môže ísť o porušenie normálneho stavu, najmä za emotívneho spôsobu výslovy, no všetky tieto prípady sú známe a pravidlami ustálené výnimky, čo na celkový systém vetnej skladby sú takmer bez vplyvu. Medzi jazykmi s viazaným poriadkom slov spomína sa často na pr. francúzština, a jej construction de la phrase označuje sa za hodnotu, ktorá prispieva veľmi k logickosti a k zreteľnosti tohto jazyka.

Do druhej kategorie voľného poriadku slov patria, ako ukazuje štúdium tejto stránky slovanských rečí, i čeština a slovenčina. Nie vari preto, ako by v nich neboly ustálené zvyklosti, a tak i pravidlá pre slovosled a slová daly by sa porozhadzovať hocijako, ale preto, že veta sa môže začínať s ktorýmkoľvek vetným členom, rozumie sa podľa istého logického alebo psychologického opodstatnenia, ktoré čiastočne objasniť je cieľom tejto úvahy o slovoslednom pomere podmetu a prísudku.

Pri vysvetľovaní poriadku slov slovanskej vety sú dosiaľ dve základné stanoviská, čo sa vzťahujú na miesto podmetu a prísudku

a ktoré v jazykoch s viazaným slovosledom volajú sa inverziou. Prvú mienku o tomto probléme vyslovil Erich Berneker (Die Wortfolge in den slavischen Sprachen, Berlín 1900, str. 1—59) a jeho teoriu miesta slovesa vo vete mohli by sme označiť jednak ako genetickú a jednak ako tradicionálnu. V svojom diele preskúmal polohu finitálnej podoby slovesa vo vetnej štruktúre slovanských jazykov a rozdelil ju na trojakú: 1. začiatočnú (Anfangsstellung), keď je slovesný predikát na začiatku vety (na pr. neměli rodiče pro něho ani dosti práce ani stravy, Bern. str. 47); 2. strednú (Mittelstellung), keď slovesný prísudok nasleduje po podmete (na pr. až se mrvenina široko daleko zanášela, Bern. 48) a 3. koncovú (Endstellung), keď je sloveso na konci vety (na pr. len synok všadě opatrným buď! Bern. 46). Berneker pokladá iba začiatočnú a koncovú polohu za pôvodnú a tradicionálnu, kým stredná pozícia bola iba okazionálna a skŕsala iba vtedy, ak bol prízvuk (tón) na podmete; neskoršie sa rozšírila a „zrovnoprávnila" ďalším vývinom v slovanských jazykoch.

Proti tradicionálnosti problému miesta slovesného predikátu stavia sa Stanisław Szober (Podzielnosć psychologiczna a układ wyrazów u zdaniu słowiańskiem. Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů, v Praze 1929, sv. II.) a díva sa na tento zjav najmä so stránky psychologickej. Hovorí, že psychologia sa zaoberá s priebehmi myslenia, a nielen s jeho výtvormi, a preto ak nepozorujeme vetu iba ako gramaticko-logické faktum, ale vmyslíme sa do jej vzniku, rozoznáme v nej vždy dve časti, a to psychologický podmet a psychologický prísudok. Z nich psychologický podmet je vždy na začiatku vety alebo ak nie absolútne, aspoň pred psychologickým prísudkom. I osvetľuje svoj náhľad niekoľkými príkladmi. Ak podľa Szobra povieme na pr. Letí lastovička, tak psychologickým subjektom nie je tu gramatický podmet, ale sloveso (letí), lebo označuje niečo nového, fakt, pre ktorý sme vetu vyslovili, kým „lastovička" je psychologickým prísudkom a má funkciu rozlišovaciu: označuje, že nejde tu o iného vtáka (na pr. vrabca, havrana ap.), ale o lastovičku. A podobne, ak veta zneje: Lastovička letí, alebo: Včera boli chlapci v hore, psychologickým podmetom sú tu prvé vetné členy (lastovička, včera), lebo ich dávame na začiatok vety.

Po veľmi zaujímavých úvahách o dvojčlenovitosti postrehu, ktorý sa skladá z vnímania (psychol. podmet) a z rozpoznávania (psychologický predikát), Szober konštatuje, že v jazykoch s voľným poriadkom slov psychologický podmet zaujme začiatočné miesto vo vete a psychologický prísudok zasa je koncovej polohy a uzatvára,

že v praslovanskej vete bol slovosled výrazov voľný, slobodný a ostal taký aj do slovanských jazykov. Všetky Bernekrom uvedené polohy sú kauzálne (a nie tradicionálne), a to podľa kriteria psychologického podmetu.

Keď prichodí aplikovať tieto základné stanoviská, ktoré sú tu v krátkosti načrtnuté, na stav vzájomného pomeru nášho podmetu a prísudku, treba vyjsť tiež z trojakej polohy slovesa vo vete, a to zo začiatočnej, strednej a koncovej. No kým Berneker uvádza ich doklady iba z ľudovej reči, najmä z prísloví a z rozprávok, funkcionálny zreteľ dneskajšieho jazyka pýta nezabudnúť okrem ľudového fondu našej reči ani na jazyk krásneho písomníctva (okrem básnickej tvorby), ba ani na vedeckú reč, lebo ako on sám uznáva, sú medzi spôsobmi vyjadrovania slovosledné rozdiely. Keďže ďalej Szobrova teoria o psychologickom ponímaní dvoch hlavných vetných častí a o kauzálnosti polôh je rozhodný pokrok proti geneticko-tradicionálnemu náhľadu Bernekrovmu, pri skúmaní našej otázky treba pamätať, že vetný člen začiatočnej polohy je psychologický podmet. Pravda, vety so zamlčaným alebo zo štylistických príčin nevysloveným podmetom alebo s vynechaným slovesným predikátom nepatria do rámca tejto úvahy, i nebude o nich reč.

1. Začiatočná poloha prísudku.

Podľa tvrdenia Bernekrovho (uv. m., str. 45) zpomedzi troch polohových kategorií slovesa vo vete najrozšírenejšia je v češtine po možnosti, keď je sloveso na konci vety, začiatočná poloha prísudku. Keďže slovenčinu osobitne neuvádza, hoci cituje jej doklady, ktoré sú českými hláskoslovnými a grafickými znakmi hojne poprestýkané, a to zo Slovenských pohádok, vydaných po česky so slovenskou reprodukciou priamej reči, musí postačiť pre ňu, pravda, úsudok o češtine. No treba tento naisto vyslovený fakt zúžiť v jeho platnosti iba vari pre ľudovú reč, odkiaľ bral autor doklady pre svoju mienku a pokladať toto konštatovanie za pochybné v jazykových prejavoch, ktoré sa odchyľujú od ľudového rozprávania.

Slovesný predikát je alebo prvé slovo na čele vety a hovorí sa a) o absolútnej začiatočnej polohe, alebo ho predchádza iný vetný výraz, a táto poloha mohla by sa označiť b) za relatívne začiatočnú.

a) Absolútna poloha prísudku.

Sloveso býva na samom začiatku vety v rozprávaní, najmä ak ide o postup deja (Berneker uv. m., str. 58); tu pochopiteľne

stáva sa dominantnou časťou vety i s hľadiska jej konštrukcie, lebo rozprávajúci vychádza v mysli od činnosti.

Absolútna poloha slovesného prísudku nemusela by, zdá sa, súvisieť s jej eventuálnou prízvučnosťou, lebo ak zámenný podmet je obyčajne zamlčaný (na pr. Chodíme po poliach) a vyslovuje sa iba, ak je na ňom dôraz (My chodíme po poliach), je nepravdepodobné, aby bol tento pronominálny subjekt hneď po absolútnej polohe prísudku: šly ony tými pustými poliami, A. H. Škultéty a Pavel Dobšinský: Slovenské povesti I, sv. III.—IV. 1859 v Ban. Štiavnici, str. 336; alebo v priamej reči: vyndem ja tu dakde na strom 337; Išli oni išli za jeden čas vedno 324 ap.

Poznámka: Tento predpoklad je správny, pravda, iba vtedy, ak uvedené príklady nie sú omyly, a teda vlastne chyby, kde zámenný podmet je nesprávne. Túto obavu potvrdzujú i doklady, v ktorých po rozkazovacom spôsobe v akisto dôrazovej pozícii nasleduje bezprostredne podmet, hoci je funkcionálne pleonastický: poďme my len domov 336; majteže sa vy už teraz na pozore 336 ap.

Absolútna poloha prísudku:

1. v ľudovej reči:

a) v rozprávkach: bol raz jedon kráľ 14; Poschodili sa radcovia z celého kráľovstva 188; stál hore jeden šedivý starčok 188; Bol jeden kráľ a mal jednoho syna 210; Bol raz jeden chudobný horár 230. — Za absolútnu polohu pokladá si aj sloveso po spojke: Iišli sa teda radcovia z celého kráľovstva 188; a bol tam aj jeden železný most na ceste 325; I bulo jedno mesto, i tam buv jeden gazda 357; vo vete vedľajšej: že som ja už veľmi starý 324; kým som ešte ja tu 324 ap.;

b) v prísloviach a porekadlách pomerne zriedka: Videla žaba koňa kuť — zdvihla tiež nohu. Bráň sa chlap, abo skap. Snes radšej ty krivdu, ako by si ju mal robiť. Zohýňaj ma, mamko, pokiaľ som ja Janko ap.;

c) v hádankách na podiv hojne, keď začínajú v prvej časti rozprávaním: Lezie ptáčok, popod dášok, a za ním sa červec vlečie 483; Sedí pani v komore, a vlasy jej na dvore 483; Sedí pani na vrátoch v devädesiat kabátoch a predca jej zima 483; Prišla čtvornožka ku trojnožke, prevrhla trojnožku 484; Bol jeden strom a na tom strome 12 konárov 488; Nesie sliepka súdok a v tom súdku dvojakô vince 488.

Absolútny predikát niekedy sa zdôrazňuje stupňovaním na spôsob opakovania: Stojí stojí stojava, nad stojavou morava 485; Visí

visí visúnik, pod ním behá behúnik 485; Leze leze po železe, dierku najde do nej vleze ap.

2. v krásnom písomníctve:

Ak porovnávame absolútnu polohu slovesa v našom krásnom písomníctve s jej reprodukciou v ľudovej reči, možno tvrdiť, že v jej častiach rozprávacích, no nie opisných, najde sa takmer ten istý počet dokladov, najmä ak ide o dielo, ktoré nevystihuje iba tematicky život nášho ľudu, ale ho charakterizuje i s rečovej stránky; tak na pr. u Kukučína: Pochlapil sa ten Mišo VI, 8; Vtiahol gazda do dvora VI, 11; Prišiel i Juro do hory; Prišla na stôl i labka 29 ap.; u Mila Urbana: Sálala z nej opojná radosť, Živý bič 58; Boly to dva dni plné hádania 65; u Kalinčiaka: Minuly tri dni, Reštavrácia 78; Bol to vskutku Ondrej 44; Bola teda večera 60 ap.

Podobne ako v ľudovej reči býva sloveso i po spojkách, a to:

a) vo vete hlavnej: i zmocnila sa ho naraz túžba nakuknúť domov, Kuk. VI, 8; I sbehla sa hneď celá kopa zvedavcov, Živý bič 62; I poskákali z voza Potockovskí fokošmi ozbrojení, Rešt. 81;

b) vo vete vedľajšej: Tento spôsob vetnej konštrukcie je veľmi častý: keď prišla večera Kuk. VI, 11; keď je muž niktoš 13; veď je to dom Dukátov 24; ak je i on riadny 32; šak je to ten malý Ferko Ondrášovie, Rešt. 95 ap.;

3. vo vedeckej reči: V porovnaní s dokladmi v ľudovej alebo v beletristickej tvorbe absolútna poloha slovesa je vo vedeckej reči oveľa zriedkavejšia, lebo vedecké dielo obyčajne nerozpráva, a teda nelíči dej v jeho vývine ako na pr. rozprávka, poviedka alebo román, ale skôr konštatuje fakt, alebo vyslovuje a odôvodňuje teoriu. No niektoré vedecké odbory jednako zachycujú i udalosti, porozprávajú ich, a tak na pr. v literárnych dejinách alebo v historii stretáme sa s prísudkom ako psychologickým podmetom pomerne dosť často: Menuje pôvodca túto motlaninu „historická povesť". Škultétyho Sborník, str. 67; Zasvitla nová doba 84; Je to tiež len Osvaldovo ničím neodôvodnené tvrdenie 94; Nechce to byť kritika básne samej 94; Klaniam sa mu i ja 100; Prispieval azda i výrok Biblie 180; Naskytuje sa otázka, aký bol vzájomný pomer týchto štátov? 457 ap.

Po spojkách býva začiatočný prísudok v hlavnej vete, ale oveľa častejšie vo vete vedľajšej: a je pravde blízko domnienka 460; Ale boly tu aj iné okolnosti 457; a vo vedľajšej vete: Aké boly osudy Slovenska po páde ríše veľkomoravskej 454; aké sú zápisy Slovákov v albe Daniela Petiana 215; Ak je Crocemu výraz syntézou rozmanitosti 224 ap.

b) Relatívna poloha prísudku.

Ak slovesný prísudok nie je na samom začiatku vety alebo po spojke, ale až po rozvíňacích členoch vety, rozoznávať môžeme tieto kategorie relatívnej jeho polohy: 1. príslovkové určenie+sloveso, kde bývajú obyčajne tieto možnosti vyslovenia príslovkového určenia: a) adverbium a b) výraz predložkový, kým pádové substantivum prichodí takmer výnimočne, hoci je teoreticky možné (Horou prešly vojská), 2. predmet, 3. doplnok a 4. napokon sem sa počíta i a) inverzia podmetu a výroku po priamej reči.

1. Príslovkové určenie+sloveso.

Berneker (uv. m.) pokladá za bezvýnimočné pravidlo relatívnej polohy slovesa na začiatku vety, keď je príslovkové určenie na čele vety. Jeho tvrdenie je, pravda, správne vo väčšine dokladov, ale jednako nachodíme príklady, ktoré hovoria o zvyčajnom zjave pravidla s odchýlkami: V Čechách katastofa libická odstránila poslednú prekážku. Škult. Sbor. 455 (m. V Čechách odstránila...); Už pred sto rokmi (1826) Šafárik bol upozornil na to 576 (m. Už pred sto rokmi upozornil Šafárik...); O niečo ďalej Šafárik se rozpačite opytuje 576 (m. O niečo ďalej opytuje sa...); Od tej nedele Angyal častejšie na ňu myslel, Živ. bič 57 (m. Od tej nedele myslel...) ap.

a) Adverium+sloveso:

1. v ľudovej reči: Ako udrela jedenásta, Dobšinský 223; Tu sa ztrhne okolo stromu veľká zima 224; Tu predstúpil ten najmladší jeho syn 224; Tu ale dobehli za ním i traja čerti 229; V tom sa priplichtila mačka 231 ap.

Ale i výnimky sú hojné: tu už strom puky vyháňa 223; V tom i uspávajúci vietor podul 224; Vtedy on už po kuse po kuse chápal 228 ap.;

2. v krásnom písomníctve: Tu sa pýta Mišo Kuk. VI. 11; A tak šli aj ostatní, zaťatí, ľahostajní voči všetkému, Živ. bič 68; darmo škrípaly zuby 59; tak sa naježil a rozpálil rečník Bešeňovských, že vyvolal. Rešt. 80; tu sa zdvihla na zadňom sedadle postava Matiaša Bešeňovského 80.

Výnimky: Darmo sa päste zatínaly, Živý bič 59; A tak Matiaš prikvitol domov, že sa nikto o jeho príchode nedozvedel ap.;

3. vo vedeckej reči: Obšírne rozoberá Čajak dielo Vajanského i Hviezdoslavovo, Škult. Sbor. 160; tak spracoval Čajak i Hviezdoslava 161; Takto chápal svoju úlohu Francisci ako vodca 170; Tu

dostala slovenská literatúra svoju líniu 171; Tu vyučil sa Dobšinský za sberateľa 172; Tu dostal Botto látkový okruh pre svoje verše 172; Trochu humorne pôsobí zákaz „lásky romantickej" 178.

Ale ako sme už i uviedli v úvode tejto časti úvahy: A tak Čajak štúrovské osamostatnenie spisovnej slovenčiny hodnotí svrchovane kladne 158 (m. A tak hodnotí...); Takto Čajak mal po ruke pomerne dosť materiálu pre svoju prácu 164 (m. Takto mal...); Tak Francisci stal sa nástupcom a pokračovateľom Štúrovým 169 (m. Tak sa stal...) ap. Vcelku, ako vidno, terajší úzus polohy prísudku po adverbiu sa kolíše, lebo okrem dokladov s relatívnou polohou prichodí, a to dosť hojne, aj prísudok po podmete.

b) Výraz predložkový + sloveso:

1. v ľudovej reči: V hustej tmavej hore býval jeden Vĺkolák, Dobšinský 201; Ale v paláci bývala nebohej kráľovnej sestra 212; Na posredku stojí zlatý šiatrik 218; O jeden čas zase prišly deti Strige na um 218; V jedno ráno opýtal sa ten horár 230; Na druhý deň sa ohlásil zase ten horár 231 ap.

Výnimky, hoci zriedkavé: Po chvíli sa kráľ staväl 207 (m. Po chvíli staval...); O jeden čas si Striga zase pomyslí 220 (m. O jeden čas pomyslí si...) ap.;

2. v krásnom písomníctve: Pri kozube stojí ženská, Kuk. VI, 9; Za stolom sedia dvaja občania 15; Za stolom sedí dedinský pán majster... 24; Do Ráztok prišla vyšetrujúca komisia, Živý bič 67; V ceste stál ťažký, olovený jazyk 72; V zakrytom koči sedeli práve tak pripravení dvaja mužia, Rešt. 82; V prosried sieni bol dlhý stôl čiernym súknom obtiahnutý 83; Pred chatrčou zarezalo sa mu do očí šteklivé slnko, Kráľ: Cesta zarúbaná 200 ap.

Odchýlky: Od tej nedele Angyal častejšie na ňu myslel, Živ. bič 57; Pri poslednom takte hrdlá sa naply 79 (m. Pri poslednom takte naply...); Ale pri vojsku záležitosti tak chytro sa nevybavujú 124 (m. Ale pri vojsku sa nevybavujú...) ap.;

3. vo vedeckej reči: Počas týchto sporov hrozila i nebezpečná intervencia s vdovou, Škult. Sbor. 445; Na ceste Gejzom naznačenej pokračoval Štefan 457; Na konci 10-ho a 11-ho storočia vyvinula sa taká situácia 459; A v druhom bode bolo to natrafenie na múdrosť od vekov nanovo podoberanú a pretriasanú 146; V prvej kapitole svojej práce všíma si Čajak najstarších topografických názvov 157 ap. — Ale ako sme už uviedli v úvode tejto časti úvahy: V Čechách katastrofa libická odstránila poslednú prekážku 455 ap.

Poznámka: Niektoré doklady predložkového určenia môžu sa

interpretovať aj ako predmety, keďže záleží na nás, či ich pokladáme za predložkový výraz príslovkového určenia alebo za predmet, na pr. V zakrytom koči.., sedeli dvaja mužia, Rešt. 82. (Môžme sa tu pýtať: Kde? príslov. určenie a V čom? predmet.)

2. Predmet + sloveso.

Hoci predmet nebýva na čele vety tak pravidelne ako príslovkové určenie, po jeho dokladoch je tiež relatívna začiatočná poloha prísudku, lebo podobne ako po vyslovení príslovkového určenia i tu nasleduje prirodzene vysvetlenie, ktoré označuje dejovú ideu, prechádzajúcu na osobu alebo na vec.

1. V ľudovej reči: Tým paničkám boly mená, Dobšinský 243; Najmladšiemu sa dostala aká najplanšia 257; Šuhajovi sa začala ruka triasť 262; Ale neboráka trápil hrozný hlad 264; U toho kráľa boli vo službe aj jeho bratia 266 ap. (Posledný príklad môže sa interpretovať aj ako príslovkové určenie miesta.)

Odchýlky: Otcovi sa hrdé šaty na tých dvoch páčili(!) 259 (m. Otcovi sa páčily hrdé šaty...); Čo ten sluha robí 268 (m. Čo robí ten sluha) ap.;

2. v krásnom písomníctve: Kriste sa páčily jeho dlhé prehnuté prsty, Živý bič 55; Popisovanie v Ráztokách prevádzali rychtár Vorčiak, žandársky strážmajster Angyal 59; k nemu patrily i smiešne pohyby 60; Vyšetrovanie viedol notár Okolický 68; Ale s tým ešte nebol historii koniec, Rešt. 144; Štefanovi odstúpil strýc Ondrej svoj domec i s celým majetkom 117 ap.;

Výnimky: V svojom materskom šťastí Žofa nezbadala v prítmí zmenu na predmete svojej lásky, Kráľ, Cesta 177 (m. V svojom materskom šťastí nezbadala Žofa...); Potockovcom to lepšie išlo. Rešt. 115 (m. Potockovcom išlo to lepšie) ap.;

3. vo vedeckej reči: Literárnemu odboru Matice srbskej bol poradil novosadský advokát, Šk. Sbor. 155; Vplyvom tohto všestranného záujmu o historiu vynikla i Bottova veršovaná Povesť Maginhradu 174; Pri líčení historickej minulosti slovenskej opiera sa Čajak na výskumy Sasinkove 157 (môže byť aj príslovkové určenie!); Ani o rečovom osamostatnení slovenčiny, vykonanom štúrovcami, nesúdi Čajak odmietavo 158; So slovanskou myšlienkou u štúrovcov úzko súvisí aj idea vrúcneho kresťanstva 175; Ale o jeho zástoji najlepšie hovorí epická prostota aktu pred odchodom 296 ap.

Odchýlky: Pri organizovaní prehľadov slovanských literatúr pre Letopis Matice srbskej literárny odbor Matice srbskej bol sa obrátil

na Jozefa Škultétyho 154; Priameho vzoru Botto v týchto veciach nemal 199 (m. Priameho vzoru nemal...) ap.

3. Doplnok+sloveso.

Ako rozvíňací člen slovesa a zároveň alebo podmetu alebo predmetu býva doplnok obyčajne na treťom mieste vo vete, a to po podmete a po prísudku. No jednako sa stáva, že i doplnok je psychologickým podmetom a uvádza sa na čele vety. Po ňom nasleduje vždy sloveso a napokon podmet alebo predmet s ostatnými rozvíňacími členmi.

1. V ľudovej reči: Rozrandavená prišla matka ku kráľovi do zámku: Dobš. 251; Driečny si ty šuhaj 287; driečny to bol šuhaj 287 ap.;

2. v krásnom písomníctve: Dlhé sú tri roky, dlhé, Kuk. VI, 8; aká je moja Zuza! 17; jakí ti je toto kokoš, Rešt. 94; Divný to bol kočiar! 82 ap.;

3. vo vedeckej reči: Úplná je najmä bibliografia Mičátkových prekladov do slovenčiny, Škult. Sbor. 163; Hlavným učebným predmetom bola latinčina 166; Najčítanejší bol Mickiewicz 174; Hrdinom všetkých básní je šuhaj 193 ap.

4. Priama reč+sloveso.

Inverzia podmetu a prísudku po priamej reči nie je zjav iba, povedzme, slovanský, ale slovosledné pravidlo všejazykové, a to nielen indoeuropské, lebo je na pr. i v maďarčine.

Ako sa máme dívať na polohu ‚priama reč+sloveso'? Po priamej reči je prísudkom obyčajne predmetné sloveso hovoru alebo myslenia: hovoriť, myslieť, povedať, poznamenať, skríknuť, zvolať ap. a po ňom nasledujú ostatné vetné časti aj s podmetom. Priamou rečou vyslovená veta je tu vlastne predmetom nasledujúcej vysvetľovacej vety s inverziou. I treba pokladať tento zmenený poriadok slov za ten istý ako relatívnu polohu prísudku s predmetom na čele vety:

1. v ľudovej reči: „Ej, mamo, mamo, teraz sa ja len žením, keď som ja zase bohatý pán, poviedal materi pastierik, Dobš. 251; „Ij, čože je toto za robota?" myslí si pastierik 251; — „Vezmite si ho, vezmite", odpoviedal kráľ 289; — „Pokoj, pokoj!" zvolal teraz naľakaný kráľ 289; — „Tvoja škoda sa ti trojnásobne vynahradí", odpoviedal rytýr 295 ap.;

2. v krásnom písomníctve: „Chvála Tebe, Hospodine — keď som len tu!“ vzdychol si Martin Kupec, Kuk. VI, 7; „Najlepšie bude — zostaň u nás“, vraví Mišo úprimne 12; „Veď už ako chcete: ja nedbám“, spokojuje sa Jano 15; „A vy, pán strážmajster?“ pýtala sa ona, Živý bič 55; „Basorka morka, suchá homôlka, mlč“, zavolal Jonáš Bešeňovský, Rešt. 89; Prečo plačeš? — spýtal sa ho učiteľ, Kráľ, Cesta 175; Hania mi mamku! — vyhŕkol urazený chlapec 175 ap.;

3. vo vedeckej reči: Tento spôsob je zriedkavejší, lebo vo vedeckom spise uvádza sa autor citátu obyčajne pred priamou rečou. No jednako: „Nad tiskárnau“ píše Kollár, „jest čítalnice, Škult. Sbor. 38; „Často nás navštevoval, ako i my jeho, slávny slovenský rodoľub Ľ. Štúr, vtedy poslanec na sneme“, hovorí Jovan Živković 106; „Jednej noci (na jeseň 1845)“, spomína J. Ilić 107 ap.

(Pokračovanie.)

DISKUSIE O BÁSNICKOM JAZYKU.

NIEKOĽKO POLEMICKÝCH POZNÁMOK K ČLÁNKU J. MIHÁLA: „O rýmoch v slovenských veršoch“ (SR, IV., 2—3., str. 74—77).*

Nebolo by od veci začať tieto polemické poznámky obecnejšou úvahou o pomere purizmu a istej časti puristov k poezii. Keď toto vyslovujeme, chceme tým zároveň naznačiť, že tento článok aspoň z časti chce vyhovieť tejto požiadavke.

V našej literatúre o jazyku básnickom, jak striktne vedeckej tak aj essaystickej, ustavične sa zdôrazňuje požiadavka, aby kritika jazykových prejavov vychádzala vždy z hľadiska funkčného. Teda: ak ide o jazyk básnického diela — kritika jazyková, a to v prvom rade kritika estetická. Tým je zároveň povedané, že treba vždy pri tom postupovať obozretne a rozmyslene. „Jako umělecká kritika vůbec, je i jazyková kritika básnického díla svědectvím nejen o kritisovaném díle, ale také o vkusu a věcné kompetenci kritikově“, čítame v „Spisovnej češtine a jazykovej kulture“ (str. 147). Kritika jazyková, a to estetická je pre puristu adekvátne stanovisko, z ktorého môže pristupovať k posudzovaniu tejktorej básnickej štruktúry. V zásahu kritikovom nemajú však prevládať tendencie normatívne, t. j. nesmie svojej kritike pripisovať platnosť zákona, inými slovami — nesmie v mene spisovnej normy vyhadzovať a vylučovať z jazyka básnického to, čo je jeho základnou funkciou, čo tvorí podstatnú súčasť básnickej štruktúry. A naozaj tak sa dívajú na poslanie jazykovej kritiky básnického diela inde kultivovaní kritici a puristi rôznych dôb a národov. Tak na pr. francúzsky básnik Rémy de Gourmont vo svojej puristickej knihe „Esthétique de la langue francaise“ hovorí: „Nemám k dispozícii ani zákony, ani pravidlá, možno že ani

* Poznámka redakcie. — Na žiadosť p. K. Šimončiča nemenili sme mu nič v článku. Ponechali sme teda aj pravopisné a iné chyby.

princípy; neprinášam nič okrem estetického cítenia dosť silného a trochu vedomostí z historie."[1]

V ďalších riadkoch nebudeme a nechceme sa širšie rozpisovať o dnešnom štádiu štúdia a náhľadov na básnický jazyk. Táto vec bola u nás celkom dostatočne osvetlená článkami Novákovými a naposledy článkom N. Bakoša (Slov. smery, II., 9—10). Ako som spomenul, ďalšia časť článku bude venovaná objasneniu pomeru istého zlomku slov. puristov k dnešnému stavu teoretiky básnického jazyka. Pokúsim sa ukázať, že tento pomer je dosiaľ temer len negatívny a neujasnený; je tiež na mieste poukázať jak na pramene tohoto negatívneho stanoviska, tak i na jeho neoprávnenie. Pri tom však cítim povinnosť konštatovať, že je tu snaha priklonit sa k tézam Pražského linguistického krúžku o jazyku básnickom, zdôrazňovaná najmä redaktorom Slovenskej reči Henrichom Bartkom, ako aj ten fakt, že sa skutočne vážne a vedecky postupuje pri posudzovaní jazyka ostatných (mimobásnických) funkcií, pri ustalovaní vedeckej terminologie a pod., čo už nemôžem na pr. tvrdiť o mnohých veciach v brusičskej časti českého puristického časopisu „Naše řeč".[2]

Východiskom k ďalšiemu budú mi ani nie tak Mihálove pozorovania o rýmoch v slovenských veršoch, ako skôr teoretizujúca prvá časť jeho článku. Bohužiaľ, nie je možno vyhnúť sa tomu, aby sme — k vôli jasnosti a prehľadnosti — neuvádzali postupne časti textu z Mihálovho článku. Proti tézam, ba čo viac — temer proti každej vete, vyslovenej v tomto článku, zdvíhajú sa dôrazné námietky. Tak hneď v prvom odstavci uvádza mienku ruského kritika Bielinského o (básnickom) jazyku že totiž, jazyk nemožno stvoriť, jazyk tvorí národ, filologovia len odhaľujú jeho zákony, uvádzajú ich do systému a *spisovatelia potom pokračujú ďalej v shode s týmito zákonmi.* (Podtrhuje Mihál).

Ak sa nemýlime, Mihálom podtrhnutá posledná veta má byť akýmsi trumfom proti tým náhľadom na básnický jazyk a na jeho pomer k spisovnej norme, ku ktorým dospeli moderní linguisti a teoretici básnického jazyka, slovom proti názorom PLK, publikovaným v tézach z r. 1929 a najmä v „Spisovnej češtine a jazykovej kulture". Môžeme len ľutovať, že si autor nezavolal na pomoc niekoho vhodnejšieho. Odhliadnuc od toho, že Bielinskij nebol lingvistom, že nemohol mať tak jasné predstavy o pomere jazyka básnického a sdelovacieho, že sú rozličné náhľady na Bielinského kritickú prax [Viktor Šklovskij na pr. nazýva ho vrahom (neúspešným) ruskej literatúry], môžeme proti nemu uviesť na pr. výrok Jungmannov z r. 1821. o jazyku Polákovej Vznešenosti přírody: „Básnik náš svobodným duchem vlastní cestou pokračuje a novou, osobnou mluvu básnickou sobě tvoří, uděluje všady dílu svému potřebného uměleckého rázu, bez něhož báseň nad okres obecné mluvy nikdy nevynikne, nikdy básní (krásným dílem) se nestane, t. rázu n e o b y č e j n o s t i . . ." (Citované podľa Mukařovského: Polákova Vznešenost přírody, str. 3.) Toto napísal Jungmann r. 1821., keď mal Bielinskij

[1] Citované podľa VIII. vyd., Paríž 1923., str. 10.

[2] Srovn. na pr. „Naše řeč", 1935., č. 2., str, 59. ns., kde ktosi celkom vážne uvažuje o tom — a vyslovuje tiež zbožné želanie — či by slová tramp, tramping nemohly byť nahradené slovami chodec, chodectví; vraj slová tieto nachádzame už i v letopisoch Trojánskych, ba vraj i v básni Chmelenského: „Rytíř se vrátil z Palestýny v chodeckém plášti chud a stár". Pritom „argumentuje" takto: „...slova chodec a chodectví neznějí špatně a mají tu výhodu, že jsou naše, české a původní", atď. Treba tiež uvážiť, že tu nijako nemôže prísť do povahy zreteľ jazykove-politický [nie je obava, že by sa čeština poangličtila prijatím slov tramp, tramping, weekend a pod.].

10 rokov. Ak máme veriť Mihálovej interpretácii Bielinského názorov, vidíme, o čo modernejší — ak chcete — bol Jungmann, a chápeme teraz cele výrok Šklovského. Ale o to by tu nešlo. Ide o to, že autor článku nepozná dobre alebo nechce poznať tie názory, s ktorými akosi nesmele a z diaľky chce polemizovať. Ukážeme to nižšie.

Mihál píše: „Básnici iných národov iba zriedka použijú svoje právo, ba odchýlky takého rázu, aké sú časté v slovenských veršoch, bývajú bielymi vranami v inorečových básňach. O klasikoch iných národov ani nehovorím. Stačí porovnať, povedzme, z nemeckých básnikov z konca predošlého storočia D. Liliencrona, Bruna Willcho, Štefana Georgeho, či v ich básňach najdeme toľko odchýlok od nemeckého spisovného úzu ako u našich najlepších básnikov". Teda: Odhliadnuc od toho, že nie je prípustné a správne, aby sa takto mechanicky vedľa seba kládly a porovnávaly dva spisovné jazyky s odchodnou štruktúrou a spisovne-jazykovou tradíciou, pokusíme sa ukázať, že ani ostatné tvrdenia neobstoja. Stačí ich vyvrátiť ten prostý fakt, akým je rozsiahlosť puristickej literatúry v rozličných jazykoch, v rozličných dobách a okolnostiach. Tak na pr. Antoine Albalat v puristickej knihe „Comment il ne faut pas écrire", ktorá je zároveň i akousi štylistickou pomôckou a príručkou, píše: „Príklady som vybral obzvlášte z dobrých autorov."[3] (Naša pozn. príklady = také, ktoré sa priečia duchu jazyka.) Treba však poznamenať, že v takýchto prípadoch nikdy nie je rigorózne vyslovovaná požiadavka, aby sa básnik bezpodmienečne podroboval takým alebo onakým normám. Tak v spomenutej knihe Gourmontovej, ktorú vydal r. 1899., čítame pozoruhodné veci: „Ale človek spontánny, ľud alebo básnik, má iné záľuby ako gramatikári, a, čo sa týka reči, užíva všetkých prostriedkov, aby dosiahnul nevyhnutného (indispensable), neznámeho, výrazu dosiaľ nevysloveného, panenského slova. Človek pociťuje veľkú rozkoš v pretváraní svojho jazyka (L'homme éprouve une très grande jouissance à deformer son langage), t. j. v zmocňovaní sa jazyka vždy intímnejšom a osobitejšom." (Str. 131.)

Tým však by sme ešte nič nevyvrátili. Chceli by sme tu ešte poukázať na známy výrok Lammenaisov o francúzštine: „On ne sait presque plus le francais, on ne l'écrit plus, on ne le parle." Nikoho však nenapadne dnes popierať vysokú, povedzme, kultivovanosť francúzštiny. Je ďalej zrejmé, že odchýlky takého rázu, aké sú v slovenských veršoch, nemôžeme hľadať inde, už preto, že sú tam — povedzme — iné podmienky. Tak na pr. vo francúzštine je pociťovaná ako fakt básnického inverzia, ktorá nie je prípustná v spisovnom jazyku, keďže slovosled je vo francúzštine silne gramatikalizovaný. Tak na pr. André Chénier má verš: „O vous, du Sébéthus naïades vagabondes", (Idylles). Kritik poznamenáva, že „pôsobí pôvabne a nie ako chyba". Charles Bally vo svojom spise „Traité de stylistique francaise" o tom píše: „Francúzsky verš pripúšťa archaické inverzie, ktoré by sa nestrpely v próze, a to ani v najvzletnejšom štýle... jedná sa tu o konvenciu, zachovávanú literatúrou pre svoje symbolické hodnoty, je to akoby zovňajšia stránka básnického výrazu (str. 246).[4]

„O klasikoch iných národov ani nehovorím". Je pochopiteľné prečo. Je

---

[3] Paris, Plon, I. vyd., 1921., Préface.

[4] Väčší súbor príkladov, a to dokonca z klasikov [Racine], možno nájsť v knihe Félix Boillot: Psychologie de la construction dans la phrase française moderne [str. 268—274.], odkiaľ tiež uvádzam Ballyho; taktiež v knihe J. Romains et G. Chennevières „Petit traité de versification".

známo, že sú to tzv. obdobia klasicizmu, kedy sa jazyk básnický a jazyk spisovný temer kryjú, to všetko však musí byť podmienené štruktúrne predchádzajúcou estetickou tradíciou.[5] Tak na pr. bolo, ukázané (Mukařovský, Slovo a slovesnost, I., 2., str. 34.), že zľudovenie slohu Nerudovho možno imanentne vysvetľovať ako reakciu na výrazne spisovný sloh Erbenov a pod. Srovn. tiež Jirátovu štúdiu o slohu Platenovom: „Die Abweichung von der gewöhnlichen Sprache äussert sich vor allem im Gebrauch morphologischer und lexikalischer Archaismen (str. 19.), s tým rozdielom, že Jirát to vysvetľuje ako štylistické dôsledky romantickej koncepcie básnického povolania a poslania básnika ako veštca. Je tiež veľmi zaujímavé, čo píše práve o klasikoch: „Im eigentlichen Sinne des Wortes antikisierende Poeten dagegen, die vom neuzeitlichen Klassizismus unberührt sind oder ihn geradezu verneinen, führten sie (t. j. archaizmy a i.) in grössen Ausmasse ein (Goethe, Hölderlin, George)." (Str. 40.)

Boli sme spomenuli, že Mihál nepozná dobre stanovisko modernej teoretiky básnického jazyka. Dokazuje to celkom zrejme táto veta: „Nástrojom slovenských básnikov je spisovný jazyk slovenský, *preto v slovenských básňach chceme mať zastúpený náš správny spisovný úzus, teda hláskoslovnú, tvaroslovnú a syntaktickú štruktúru spisovnej reči, rozumie sa, aj slovník.*" (Podtrhujeme my.) Divím sa, ako toto mohol napísať. Veď tu reklamuje to, čo nik rozumný na svete *nemôže* a nechce slovenským básňam upierať. Veď je to práve pozadie spisovnej normy, od ktorého sa môžu odrážať zámerné aktualizácie básnického jazyka. Druhou z možností je, pravda, i predchádzajúca estetická tradícia, tradičný estetický kánon.

Zaujímavé je to, čo si Mihál myslí o tzv. poetizmoch a neologizmoch. „Neuznávame, že by protištrukturálne složky mohly mať v poezii estetickú hodnotu. Akže nové výrazy a slová sú protiústrojné vzhľadom na štruktúru daného spisovného jazyka, nemôžu mať obecne platnú estetickú funkciu, lebo by sa to priečilo uznanej zásade, že krásne je to, čo sa všeobecne páči." Bolo predsa výslovne a niekoľkokrát poukázané na to, že k básnickým neologizmom nemožno pristupovať s tými istými merítkami ako k neologizmom spisovným. Bolo konštatované na pr. na „protištrukturálnych" neologizmoch Polákovych, že maly estetickú funkciu, jak svedčí i výrok Jungmannov, vyššie citovaný. Toto všetko sú veci celkom známe a dostatočne osvetlené. Treba len ľutovať, že sa Mihál proti nim dovoláva akejsi „uznanej zásady, že krásne je to, čo sa všeobecne páči". Táto zásada, žiaľ, nie je k ničomu, môže sa naťahovať ako harmonika, a podľa nej vrchol krásy by bola hociktorá banálna operetka, na pr. Na tý louce zelený, veď sa „páči naozaj všeobecne".

Treba tiež konštatovať, že Mihál nerozoznáva a neodlišuje dostatočne jednotlivé funkčné jazyky. Tak na pr. píše: „Preto nebude škaredé v poezii to, čo je krásne v jazyku hovorovom." Zdá sa mi, že tu mal na mysli spisovný jazyk hovorený a nie hovorový (konverzačný), ktorý prípadne nemusí byť a zpravidla nie je prísne spisovný.

No treba však nestranne uznať, že napriek svojim nesprávnym teóriam a záverom, posudzuje niektoré veci v svojom článku v podstate správne, hoci ne-

---

[5] Srovn. Mukařovský, Spis. češt., str. 143., tiež Jirát: Platens Stil, Praha 1933, str. 40: „man könnet einwenden, dass die Klassizisten der Sprache vorwiegend rezeptiv gegenüberstehen, sich mit der Konvention begnügen und individuelle Sonderheiten ängstlich unterdrücken."

robí tak vždy a dôsledne. Tak na pr. sa celkom správne a výrazne uplatnila jazyková kritika estetická pri posudzovaní Sládkovičovho „poetizmu" „péčami". Podobne sa vec má pri náhľade na Lukáčov „poetizmus" „štveráckymi". Nemám bohužiaľ po ruke Lukáčove Trofeje, je však veľmi nepravdepodobné, že by tu šlo o nejakú zámernosť na pr. o vystihnutie originálu, preto možno proti nemu naozaj argumentovať tým, že je to neohrabaný a otrocký kalk z češtiny, nijako nie zaužívaný. Tu sa, pravda, musí hľadisko i jeho zamerenie presúvať, nemožno sa na takéto úkazy dívať jedine zpod zorného úhlu tzv. jazykovej správnosti, rozumie sa tiež, že toto hľadisko nemôže byť vždy a všade priamočiare, vyžadujúce prísne podrobovanie sa spisovnej norme.

No nijako však už nemožno súhlasiť s ďalšími poznámkami Mihálovými. Bojím sa veľmi, že má trochu skreslené predstavy o básnikoch a poezii. Vidíme to pri jeho posudzovaní slova „stín". Ide o veľmi častý bohemizmus, ktorý dnes funguje ako súčasť slovenského básnického slovníka; pri takýchto — ako správne dôvodil Novák — rozhoduje ich zaužívanosť v slovenskej básnickej reči, k čomu prispieva v značnej miere aj určitá emocionálna hodnota, a nie že by sa tým básnici chceli „chváliť", ako sa nazdáva Mihál. Nakoniec nám zostáva povedať ešte niekoľko slov o „lexikálnych barbarizmoch". Mihál píše: „... Slová lárma (maď. lárma) a rest = zvyšok, zbytok sú v ľudovej reči známe, *ale v poezii umelej mohly vystať* (podtrh. my), lebo v našom jazykovom čutí vyvolávajú taký dojem ako, povedzme, slovo „šteláža", to značí, že *náš jazykový cit pokladá ich za* **nepotrebné cudzoty.** — Laco Novomeský v najnovšom čísle Elánu má slovo „vartáši", *lebo rým si ho žiadal.* Ale je takáto deformácia spisovnej normy správna?"

No tu už vidíme celkom jasne nemožnosť a nebezpečenstvo Mihálovho vonkoncom úzkoprsého stanoviska a netreba sa o tom ďalej šíriť. Tým by úplne vylučoval z poezie, na pr. argotické básne Rictusove a pod. Primitívne znalosti lit. historie a poezie vyvrátia toto stanovisko. Stačí uviesť na pr. mienku franc. lit. hist. o V. Hugovi: „Victor Hugo voviedol do poezie všetky jazyky, obnovil a voviedol do nej všetko, čo mohlo byť zvučného alebo malebného v ľudovej reči, reči familiárnej, v starom jazyku, v jazyku technickom." (D. Mornet: Histoire de la littérature et de la pensée françaises, str. 191.)

Neviem, akým „nedeformovaným" synonymom by si M. prial nahradiť slovo „vartáši" v Novomeského básni. Azda „strážcovia" či „strážnici". Odhliadnuc od toho, že tu ide o slová rôznej proveniencie, že — aby sme sa názorne vyjadrili s Novákom „mnohé prvky ... sú priam zabalené do rytmickej, eufonickej a sémantickej organizácie veršovej a neupozorňujú na seba, takže ich pri čítaní normálne ani necítime", mohly by sa výmenou slov na pr. zmeniť pomery intonačné, eufonické a pod., čo je, pravda, neželateľné zasiahovanie do intencií básnikových. Že naša poezia „nešetrí slovenskú štruktúru fonologickú korenných morfém slov" a že *„naštrba* i fonologickú stavbu flexívnych morfém", to je z časti tiež len doklad, že spis. norma nebola ustálená.

Končím slovami Mihálovými: „Dozaista každý uzná, že tieto riadky nepísal som s úmyslom zlým"..., no jednako nebolo mi možno neozvať sa azda trochu ostrejšie proti takto postaveným a takto koncipovaným problémom, ako je na pr. i táto posledná veta Mihálovho článku: „To, čo je už vytlačené po sbierkach, nech sa nemení, ale v budúcnosti by sme mali veľmi radi už i v rýmoch zrnisté slovenské slová." Neverím síce, že by M. chcel zasahovať nejako do

vývoja slov. poezie a usmerňovať jej cesty, ale môžem s istotou povedať, že by takýto „zásah" vyšiel naplano. Celý tento článok nechcel byť ničím iným než príspevkom k osvetleniu pomeru istého zlomku slov. purizmu k básnickému jazyku a poezii vôbec, ako aj akýmsi želaním, aby sa prikročilo „do riešenia otázok, ktoré zasahujú už do osobitej teorie básnického jazyka", ako si to želá Novák. Tomu by pomohly najmä štruktúrne pojaté dejiny slovenského verša, ktorých dosiaľ nemáme.

Klement Šimončič.

ODPOVEĎ P. K. ŠIMONČIČOVI.

Ani by som sa nebol nazdal, že môj skromný článok dá príležitosť človeku tak neprimitívnych znalostí z literárnej historie „ozvať sa trochu ostrejšie proti problémom", ktoré som postavil a koncipoval ja. Nuž, keď z komára spravíte somára, nech. Odpusťte, pán môj, že budem i ja trocha ostrejší a poviem si svoje z mosta do prosta. Ten Váš citát o tom francúzskom básnikovi sa mi práve zíde (Rémy de Gourmont), lebo ani ja nemám naporúdzi ani zákony, ani pravidlá ... a neprinášam nič okrem estetického cítenia dosť silného a trocha vedomostí z lingvistiky. Žijem tu v gluši a nečítam z cudzích autorov len klasikov alebo aspoň nositeľov a kandidátov Nobelovej ceny, z domácich tých, ktorí najmenej zauškujú spisovný jazyk. Iní básnici, či už prozaikovia alebo „veršodrvci", mi nestoja za oči. Som úprimný, čo? Vy sám nie ste tiež básnikom? Čo Vás tak rozdráždilo? Že som proti *„stínom, fusakľám, lármam, vartášom"* v našom básnickom jazyku? A myslíte si, že Vami citovaný Gourmont by videl vo výrazoch à la *„stín, fusakľa, štverák"* a pod. prostriedok, ktorým by básnik „dosiahol nevyhnuteľného (indispensable), neznámeho výrazu dosiaľ nevysloveného, panenského slova"? Ak sú našim básnikom slová *„štverák, stín, fusakľa, vartáš"* a pod. panenskými, to im gratulujem. I ja pociťujem rozkoš v pretváraní svojho jazyka, keď na pr. čítam krásnu metaforu metonymiu, paralelu a pod. u Gašpara, Urbana, Kukučína, Tajovského. Na pr. len tak napochytre v Urbanových Výkrikoch str. 237: „Chcel sa ešte posmešne zasmiať, ale *úsmev sa prelomil, skľavel mu na perách.*" V takýchto prípadoch pociťujem rozkoš. Ale keď čítam na pr. vo Vašom rukopise frázu „jedná sa o konvenciu", alebo súvetie „že sú tzv. obdobia klasicizmu, kedy sa jazyk básnický a jazyk spisovný temer kryjú", nepociťujem nič, len konštatujem, že neviete narábať so spojkou *kedy* a *keď* a že Váš hovorový jazyk až veľmi mlanie ulicou. Rukávy ste si vysúkali náramne, zastrájate sa na začiatku svojho článku a sľubujete objasniť pomer istého zlomku slov. puristov k dnešnému stavu teoretiky jazyka básnického. Z celých sľubov pustili ste dakoľko mydlových balónikov, fráz, ktoré ste povypisovali z kadejakých učebníc, ku ktorým sa len *kde-tu* priznávate. Vetami à la „Kritika jazyková, a to estetická je pre puristu adekvátne stanovisko, z ktorého môže pristupovať k posudzovaniu tej-ktorej básnickej štruktúry", ma neprekvapíte, nemuseli ste ju tak spotvoriť, Mukařovský to povedal krajšie. Mne upierate právo porovnávať dva spisovné jazyky s odchodnou štruktúrou a spisovne jazykovou tradíciou, ale sami sa oháňate štylistickými a či puristickými príručkami cudzích literatúr. Vysmievate sa, že som citoval Bielinského vetu *„jazyk nemožno stvoriť, jazyk tvorí národ, filologovia len odhaľujú jeho zákony, uvádzajú ich do systému a spisovatelia potom pokračujú*

ďalej v shode s týmito zákonmi", ale nevysmievate sa Mukařovskému, na ktorého teorie prisaháte, keď on cituje *veľmi podobný* výrok Šaldov: „*Jazyk tvoří lid, doba, život a do jakési nevelké míry i básníci.*" Nehovorím, aby ste verili mojej interpretácii Bielinského názorov, mne stačí, keď veríte Mukařovskému a Šaldovi. To bude pre Vás *výhodnejšie*, ale v podstate veríte v jedno a to isté, golubčik! Chcete napodobňovať dr. Ľ. Nováka, ale ste ešte prislabý súkeník. Citujete bez ladu a skladu. Mne vyčitujete, že nepoznám stanovisko modernej teoretiky básnického jazyka, ale Vám tiež nezavadzia fr. knižka z roku 1899, teda z minulého storočia. Za zámerné aktualizácie pokladám také dačo, ako som bol citoval už od Urbana, no *stínom, vartášom* a pod. „aktualizáciam" upieram v slovenských básňach miesta! Veď potom naši poeti môžu písať o *vardzálach, vachterňách, vechtroch, eszeigoch, širhajzniach, ráštubniach, kelčíkoch, fišbrétoch, trogoch, hózuntráglach* atď., atď. I tieto sa dajú zabaliť do rytmickej, eufonickej a sémantickej organizácie veršovej a upozornia na seba. Kto poprie, že mnou citované „básnické aktualizácie" sú nie zaužívané? Tak do básní s nimi, dnu ich do spisovného jazyka, dnu ich do Pravidiel! Ale, ale, nedajte sa balamutiť kadejakými teoriami, ktoré našim pomerom nevyhovujú! Isteže je ľahšie písať tak, čo mi slina na jazyk donesie, ako rozmýšľať a hľadať primerané výrazy. Napokon, komu ťažko písať správne po slovensky, nech nepíše! Kde to stojí v písme, že bez kadejakých pesničkárov sa nezaobídeme? A potom ešte jedna vec: keď daktorý spisovateľ i prehreší sa proti spisovnému úzu, t. j. — (aby to porozumel i p. Šimončič) — jeho či už zámerné a či nezámerné aktualizácie básnického jazyka budú sa odrážať od svojho pozadia, totiž od spisovnej normy, len nech podá potom už aspoň myšlienkove a štrukturálne dokonalé dielo. Ale ani myšlienka, ani reč, stavba, tak čo potom?

Vezmime na pr. frázu p. Šimončiča „Nikoho nenapadne dnes popierať..." táto fráza chce byť v slovenčine v ústach a na písme tých, ktorí nás otravujú kadejakými cudzorodými „teoriami", keď i nie básnickou, tak aspoň prozaickou aktualizáciou namiesto automatizovanej domácej — *nikomu neschodí na um...*, *nikomu sa ani nesníva* a pod.

P. Šimončič, predo mnou sa darmo chvascete citátmi francúzskymi a nemeckými, sám by som Vám mohol citovať tiež v kadejakých jazykoch od kadejakých pochybných „kapacít". Že som citoval Bielinského? To len zato, že mu dávam za pravdu tak, ako Vy Mukařovskému a Šaldovi.

Čo spomínate operetu „Na tý louce zelený"? Nepáči sa ani Vám, ani mne, ani mnohým iným, tak nepáči sa *obecne*, nuž nie je krásna. Ste francúzofil a tí vravievajú „*Rien n'est beau que ce qui plait*", tak tu ho máte.

Mne ide len o to, aby sme neboli nadmieru pod cudzím vplyvom, lebo vraj národ, ktorý je znásilnený cudzotou, podobá sa sviazanému človeku, ktorého bičom poháňajú do behu. Tak to povedal zasa len ten Vami nenávidený Bielinskij. Písať slušne a neurážať, nechvastať sa!

Ján Mihál.

Česká gramatika a český slovník nie sú naše, a tak pre túto príčinu my sa s nimi uspokojiť nemôžeme, ale vlastnú gramatiku a vlastný slovník mať musíme.

Ľudovít Štúr.

Rana, úder, výstrel. — V tomto čísle Slovenskej reči (str. 106) upozorňuje dr. Ján Mihál, že neslobodno zamieňať slová *rana* a *úder*. — Keď niekto niekoho udrie, nemusí ho hneď i poraniť, nemusí mu spôsobiť ranu. Že slová rana a úder nie sú rovnoznačné, to najlepšie dokazuje takáto veta: Od úderu mal veľkú ranu, ktorá krvácala. — Preto rozlišujme ranu a úder. Ranou voláme poranením alebo chorobou vzniklé boľavé miesto na tele. Chybné je teda, ak sa hovorí: Vojaci vypálili sto rán na počesť nového kráľa, keď tu ide vlastne o delové výstrely. Ochudobnili by sme si reč, keby sme slovom rana nahradzovali aj slová úder a výstrel.

Minuloročný-lanský. — Nielen z denných časopisov, ale aj z diel novších spisovateľov mohli by sme uviesť mnoho dokladov na to, že pôvodné slovo *lanský* ustupuje novotvaru *minuloročný*, hoci ohľad na výrazové bohatstvo slovenčine káže zachovávať jemné výrazové odtienky týchto slov. Dnes už píšu takto: Minuloročná zima bola lepšia; Minulého roku bol som vo Francúzsku a pod. No predkovia naši boli by to povedali takto: *Lanská zima* bola lepšia; *Vlani* bol som vo Francúzsku, prípadne *Lanského roku* bol som vo Francúzsku. — V reči ľudu oddávna sa hovorí o lanskej (alebo laňajšej) úrode, o lanskom snehu. Tým nechceme povedať, že slovo minuloročný je zlé. To nie, len mu treba vymedziť presný význam. Keďže máme osobitné slová *lanský* a *vlani* na označenie práve uplynulého roku, tak prídavné meno *minuloročný* malo by sa užívať iba v množnom čísle, t. j. vtedy, keď označuje niekoľko uplynulých rokov i s lanským rokom, na príklad: Minuloročné úrody boly dobré; Toho roku prevýšime minuloročné príjmy. — Pozor na slová *lanský, vlani, lanského roku*, nenahradzujme ich slovom *minuloročný*, lebo toto slovo má iné značenie. A potom treba nám napodobňovať češtinu, v ktorej už tiež zabúdajú na pôvodné české slová loni, lonský?

Srdcový a **srdečný,** — Prof. Michal Knap (SR II, 189) odporúčal rozoznávať presný význam prídavných mien *srdcový* a *srdečný*. — V iných jazykoch pociťovali rovnakú potrebu, preto na príklad vo francúzštine cordial = srdečný, cardiaque = srdcový; Poliaci rozoznávajú *sercowy* a *serdeczny*. — Čo ide od srdca, čo je milé, úprimné, o tom povieme, že je to srdečné: *srdečné pozdravenie*, ale keď máme hovoriť o veciach, ktoré sa týkajú srdca ako telesného orgánu, teda v smysle anatomickom, tak môžeme upo-

trebiť iba prídavné meno srdcový: *srdcová choroba*, *srdcový kŕč*, *srdcová žila* (vena cordis) a pod. U Ledényiho (Nomina anatomica 181) čítame: cor, srdce; cardiacus, srdcový. — Istotne nik nebude tvrdiť, že niektorá choroba srdca je „srdečná", že je milá, preto dbajme na presný význam prídavných mien *srdečný* a *srdcový*. Rozhodne nehovorme a nepíšme „srdečná vada", „srdečná choroba", keď už máme ustálené odborné názvy *srdcová choroba*, prípadne *srdcová vada*.

Knedlík? — V našich reštauráciách veru veľmi kazia slovenčinu. Staré pomenovania jedál zanikajú, odslovenčovanie slovenského slovníka ide tak ďaleko, že na príklad miesto uhorky ponúkajú Vám „okurek". A čo viac, dneska sa už nikto nepozastaví nad slovom „knedlík", hoci ešte nedávno hovorilo sa len *knedľa*. Pravidlá slovenského pravopisu neuvádzajú slova „knedlík", ale iba tvar *knedľa*. — Anton Bernolák (Slowár 974—5) pokladal tvar „knedlík" za český, no namiesto ľudového slova knedľa (on píše „Knedla") odporúčal slovo haluška, s čím nemožno súhlasiť, lebo knedle nie sú halušky. — V spisovnej reči mali by sme sa pridržať dávno vžitého slova *knedľa*, veď tak sa hovorí podnes; iba v reštauráciách majú „knedlíky".

Dedičský — „dedický". — V článku p. docenta Fundárka dovolili sme si opraviť tvar „dedický" na *dedičský*, a to preto, že tvar „dedický" pokladáme za omyl Pravidiel slovenského pravopisu. Veď od čias poštúrovských v slovenskom pravopise píšu sa prídavné mená, utvorené od podstatných mien na *-č*, nie foneticky, ale etymologicky. Zachováva sa totiž hláska *č*, na príklad: kováč-kováčsky, hráč-hráčsky, hasič-hasičský, burič-buričský, hoci v ľudovej reči zväčša sa vyslovuje zjednodušene „kovácki, hrácki, hasicki, burickí" a takto podľa ľudovej reči učil ich písať i Ľudovít Štúr. — Na návrh prof. M. Knapa prijala pravopisná komisia písanie *dedičský*; tak to má už i Tvrdého Slovenský frazeologický slovník (2. vydanie, str. 83). Pravda, v češtine je písanie „dedický" oprávnené, lebo tam majú slovo *dedic*, ale po slovensky je *dedič*, k čomu podľa slovenského pravopisu môžeme utvoriť iba takéto tvary: *dedičský, dedičstvo*.

Papršlek? — V pravidlách slk. pravopisu (str. 216) je heslo papršlek = *líč*. Z toho dá sa usudzovať, že užívať máme iba slova *líč*. A hľa, nielen v denných novinách, ale už aj v krásnej próze pomerne často stretáme sa s výrazom „slnečné papršleky", no inou rečou nedotknutý Slovák povie vždy len *slnečné líče*.

Špústa ľudí? — Veru nie tak je to po slovensky. Hovoríme: *hŕba ľudí, kopa ľudí, hromada ľudí.* — Slovo „spústa" je nepotrebná novota, slovenčina má dosť synoným, ktorými môže nahradiť „spústu".

Vedie sa mi dobre? — Donedávna mohli sme počuť iba takéto vety: Ako sa ti vodí? Vodilo sa vám dobre? — Vodí sa mi dobre. — Toto sú zaužívané výrazy, ktoré v ostatnom čase ustupujú z hovorovej reči. Dnes už i v Turčianskom Sv. Martine začínajú hovoriť: Ako sa ti vedie? Viedlo sa vám dobre? a podobne, t. j. opúšťajú vžité frázy so slovesom *vodiť sa* a dávajú prednosť výrazom so slovesom „viesť sa". Pritom sa zabúda, že slovenčina takýmto činom nič nezískava. Naopak, vzniká v nej zbytočná neistota a narušuje sa jej ustálenosť vo frazeologii.

Podnos-tácňa. — Spytujú sa nás, či je dobré slovo „podnos" (Podávať čaj na podnose). — Uznávame, že slovo *tácňa* je cudzieho pôvodu, neboli by sme ani proti tomu, keby sa našlo nejaké vhodné iné slovo, ale „podnos" je prinásilné a vždy pripamätúva nos. V Pravidlách a v Tvrdého slovníku niet slova podnos. Ostaňme teda pri vžitom slove *tácňa.*

Válka-vojna. — V slovenských časopisoch písavalo sa o svetovej vojne, o povojnovom živote, o vojennom stave a pod., ale v novšom čase už píšu o „válke" (v Abesínsku), o „válečnom" stave, o „poválečnom" živote. Zdá sa, že niektorým novinárom nestačia slovenské slová *vojna, vojenný, povojnový* a pod.

Prchať? — „Abesínske obyvateľstvo prchá", „Abesínci prchajú". — Taliansko-abesínska vojna — ako vidno — má veľmi zlé účinky na slovenčinu. Veru ani Pravidlá slovenského pravopisu nepoznajú slovesa „prchať", ktoré sa teraz zahniezďuje i do takých slovenských časopisov, kde sa redaktori usilujú písať správne. — Na Slovensku sa vždy hovorilo, že prenasledovaný uteká, teda „neprchá".

Ku príkladu-na príklad. — Ohľad na presnosť žiada, aby sa ustálil len jeden tvar pri slovách a výrazoch, ktoré sa skracujú. Už táto požiadavka mala by stačiť pri rozhodovaní o tom, či máme písať *na príklad* alebo „ku príkladu", nehovoriac už o tom, že „ku príkladu" je nový výraz, ktorý sa k nám dostáva prostredníctvom českým z nemčiny. A potom časom bude treba zjednodušiť i skratku *na pr.,* z ktorej dalo by sa urobiť prosté *np.* — Ale ako by sa robila skratka z výrazu „ku príkladu"? Nám stačí, že už sám ohľad na praktickú stránku káže písať *na príklad,* a nie „ku príkladu".

Doba a **čas.** — Opätovne upozorňujeme na tieto dve slová. *Doba* je veľmi dlhý čas. Je to slovo takmer rovnoznačné s cudzím slovom *epocha,* na príklad: doba Bernolákova; doba romantizmu v literatúre; v pohanskej dobe a pod. Nesprávne je, keď namiesto slova čas hovorí sa doba, preto miesto „za krátku dobu" píšme *za krátky čas,* miesto „v ostatnej dobe" hovorme *v ostatnom čase.* — Ani dva-tri roky nie sú dobou, preto nesprávne je: Za dobu troch rokov, keď to môžeme povedať jednoducho: *za tri roky.*

Pastor. — Evanjelických duchovných voláme farármi, a nie pastormi. Slovo pastor je vhodné len vtedy, keď chceme zdôrazniť, že ide o nemeckých evanjelických farárov.

Pi! pite! umy! umyte! atď. — Tvary s *j* sú nespisovné. Nepíšte „pij! pijte! umyj! umyjte!" — Bližšie poučenie o veci najdete v ktorejkoľvek slovenskej gramatike (pri slovesách I. triedy).

Zástupci? — Proti tomuto nesprávnemu nominatívu množného čísla darmo bojujeme, hoci Slováci skloňujú takto: sudca-*sudcovia,* vodca-*vodcovia,* radca-*radcovia,* teda aj zástupca-*zástupcovia,* a nie „zástupci", ako píšu takmer všetky slovenské časopisy. Nad tvarmi „sudci, vodci, radci" naisto by sa pozastavil každý redaktor alebo korektor, no už pri tvare „zástupci" nepohoršuje sa nikto!

Paňva, paňvička. — V niektorých učebniciach možno najsť slovo „pánev", čo je tvar neslovenský. Správne je *paňva.* (Porov. i Ledényiho Nomina anatomica, str. 215, kde stojí: pelvis, *paňva, paňvička*; pelvis renalis, *obličková paňvička.*)

Pacht, pachtier. — Tieto slová nepotrebujeme. Dokázal to už dr. Fedor Jesenský (porov. SR I, 109), ktorý o veci napísal medziiným aj toto: „Od nájmu líši sa *pacht* tým, že nájomník nemusí najatý predmet obrábať, aby mal z neho úžitok, ale pri „pachte" ho musí kosiť, hnojiť, orať, žať a pod. *Pacht* je teda nové slovo miesto nášho *árenda.* Ten, kto... árenduje, je árendátor." A ďalej: „U nás poznáme len *pachtenie,* ktoré s árendálnym pomerom nemá nič spoločného." — I teraz pridržame sa toho, že je nepotrebné vytvárať zo slovenčiny slová *árenda, árendátor, árendovať* a nahradzovať ich z nemčiny prispôsobenými slovami „pacht, pachtier, pachtovať".

Movitý-hnuteľný, movitosť-hnuteľnosť, nemovitosť-nehnuteľnosť. — V Slovenskej reči (I, 110) písalo sa už o tom, že „naši advokáti dávno pred vojnou poznali správny právnický termín *pohnuteľnosť* a *hnuteľnosť*" a že slovo „movitosť" dostalo sa k nám iba po prevrate. — Pravidlá slovenského pravopisu (str. 183)

uvádzajú takéto heslo: movitý, správne *hnuteľný* (majetok). Rozumie sa, že i podľa Pravidiel správne sú len odborné termíny *hnuteľnosť* a *nehnuteľnosť*. — Keďže z dvojtvarov „hnuteľnosť, pohnuteľnosť" treba vybrať iba jeden pre právnické názvoslovie, odporúčame *hnuteľnosť*, a potom i *hnuteľný* a *nehnuteľnosť*, *nehnuteľný*. — Slová „movitý, movitosť, nemovitosť, nemovitý" sú v slovenčine nesrozumiteľné a nepotrebné.

Merať, meriam, meriaš, meriavať. — Veľmi mnohí nesprávne časujú sloveso merať a píšu „merám, meráš, merá, merávať", čo sú nárečové tvary, ktoré nemajú miesta v spisovnej reči, kde je len merať, mer*ia*m, mer*ia*š, mer*ia*, mer*ia*me, mer*ia*te a mer*ia*vať.

Vonkov? — O neslovenskom pôvode tohto slova zmienili sme sa už viac ráz, teraz znova upozorňujeme, aby sa neužívalo „vonkov" namiesto *vidiek*, „vonkovan" m. *vidiečan*, „vonkovský" m. *vidiecky*. Či už natoľko ustupujeme pred inojazyčným vplyvom, že nie sme súci zachrániť ani slovo *vidiek*?

Stajný? — V novinárskej slovenčine a na našich školách takto si prispôsobujú české slovo stejný. V slovenčine zachovalo sa slovo *stajný* len v složeninách *ľahostajný*, *ľahostajnosť*, samostatné „stajný" nežije v spisovnej reči, namiesto neho máme *rovnaký* (v istých prípadoch i *rovný*).

Liptovčan? — V Bratislave Liptákov volajú „Liptovčanmi", a nielen v Bratislave. Tvar „Liptovčan" počuli sme nedávno i v Turč. Sv. Martine. Keď Slováci takto samovoľne zaobchodia so svojou rečou, potom nie div, že spisovná reč sa ťažko prebíja, že ťažko dosahuje potrebnú ustálenosť.

Lichva. — Máme na Slovensku i jeden veľmi lacný denník, v ktorom vychodia české a slovenské články. Netreba vari zdôrazňovať, že v tých slovenských článkoch je veľmi zlá slovenčina. Tak v jednom z nich poznačili sme si slová „lichva, lichvár". Uznávame, že slovo lichva je slovenské, lenže nepodpísaný pisateľ článku dal mu nesprávny význam, uňho totiž lichva značila toľko ako *úžera* (lichvár, úžerník). Pravda, v slovenčine *lichva* = *rožný statok*.

Až na? — Isté poučky musíme ustavične opakovať. Platí to najmä o „až na", proti ktorému brojil už Samo Czambel v Rukoväti. — Nehovorme a nepíšme: Boli tam všetci až na jedného, keď to môžeme vysloviť dobre po slovensky takto: Boli tam všetci *okrem* jedného. — Predložka *okrem* v každom prípade môže nám nahradiť väzbu s „až na", ktorá je doslovným prekladom nemeckého „bis auf".

Servustok? — V študentskej latinčine bolo kedysi celkom všeobecné pozdravenie *servus* (t. j. sluha). Silou tradície drží sa podnes. Maďarskí študenti, keď oslovujú niekoľkých kolegov, pridávajú k latinskému slovu servus maďarskú príponu množného čísla a hovoria „servustok". Pravda, v slovenčine je takýto tvar neznesiteľný. — Po prevrate za istý čas i slovenskí študenti hovorievali „servustok", no v skutočnosti zpravidla máloktorý z nich vedel, aký je pôvod spomenutého tvaru. — V slovenčine zbaví *servus*, ale nie „servustok", lebo toto je maďarizmus.

Topinka-hrianka. — V bratislavských viechach predávajú aj dobré „topinky", hoci väčšina Slovákov nepozná „topinky", ale iba *pražený chlieb*, prípadne *hrianky*.

Oziabať v ruky, v nohy. — Hoci je toho roku slabá zima, jednako býva i silnejší mráz, a tu potom človek môže počuť takéto výrazy: „oziabajú ma ruky", „oziabajú ma nohy". Pravda, správne po slovensky treba hovoriť: *oziaba ma v ruky*, *oziaba ma v nohy* a podobne.

Akživ? — Vyslovili sme sa proti tvarom s *j*: „jaký, jako, jakosť" atď. a odporúčali sme *aký*, *ako*, *akosť* atď., pričom sme zvlášť zdôraznili, že v básnickej reči môže byť popri tvare *ako* i tvar *jak*. Pre bežnú prózu uviedli sme jedinú výnimku *jakživ*, kde sa má písať dôsledne *j-*. Tvar bez počiatočného *j* je násilný, umelý.

Bremä-bremeno, plemä-plemeno, ramä-rameno, semä-semeno a pod. — Tvary kratšie (bremä, plemä, ramä, semä) sú rozhodne správne, no keďže sú staršie, živá reč obľubuje si viacej tvary dlhšie: plemeno, semeno, rameno a pod. — Zdá sa, že kratšie tvary budú sa uplatňovať najmä v básnickom jazyku a tvary dlhšie v próze.

Akonáhle-len čo. — Dňa 30. I. 1936 čítali sme na prvej stránke istého časopisu vetu: „Akonáhle delová lafeta s rakvou prišla na windsorské nádražie, ozvaly sa námorné signály." — O spojke „akonáhle" stojí v Pravidlách slovenského pravopisu toto poučenie: akonáhle je germanizmus (sobald), Slovák povie *len čo*, *toľko čo* (na pr.: Len čo dostanem tvoj list, prídem). — Musíme na to ustavične upozorňovať našich novinárov?

Opravdový-opravdivý. — V terajšej spisovnej reči sú obidva tvary, no dejiny jazyka nás poučujú, že v slovenčine pôvodnejšie bude slovo *opravdivý*. Aspoň A. Bernolák v Slowári (1936) má oprawďiwe, oprawďiví, oprawďiwosť a tvary „oprawdowě, oprawdowosť" označuje ako české; Jančovičov slovník štúrovskej sloven-

činy (str. 174) uvádza opravďive, opravďiví, opravďivosť (ale aj opravdoví s iným významom, čo je, pravda, chybné); u Loosa (339) je už dvojtvar opravdivý, opravdový. V ľudovej reči počuť zpravidla len tvar *opravdivý* (porov. na pr. Súpis slk. rozprávok II, 375), a preto odporúčame pre prózu tvary *opravdivý, opravdivosť.*

Docieliť-dosiahnuť. — V ľudovej reči slovenskej darmo by ste hľadali sloveso docieliť, o ktorom už starší gramatikári tvrdili, že je to germanizmus. Keď pospolitý Slovák hovorí *dosiahnuť niečo,* musí sa v spisovnej reči písať „docieliť niečo"? I Pravidlá slk. pravopisu (str. 113) odporúčajú *dosiahnuť* namiesto „docieliť".

Plurál cudzích slov na -ium, -eum, -uum. — V praxi veľmi často sa zanedbáva dĺžka prípon nom., dat. a lok. množného čísla slov typu *gymnázium, lyceum, individuum* a pod. Aj podľa Pravidiel slk. pravopisu (str. 59) nominatív je *gymnáziá, lyceá, muzeá, individuá* ap., datív *gymnáziám, lyceám, muzeám, individuám* ap., lokál *gymnáziách, lyceách, muzeách, individuách* ap. — Rozumie sa, že inštrumentál množného čísla má krátku príponu ako vždy: *gymnáziami, lyceami, muzeami* a pod.

Tázať sa? — Je to ozaj na podiv, ako sa chytro vžívajú novoprijaté slová. Pred niekoľkými rokmi v spisovnej reči ťažko bolo najsť sloveso „tázať sa", ktoré dnes vytíska vidove bohaté sloveso *pýtať sa, opýtať, spýtať sa* a pod.

Bázlivý, bázlivosť-bojazlivý, bojazlivosť. — Možno pochopiť, že básnik z pohodlnosti napíše „bázlivý, bázlivosť", ale čo povedať, keď tvary „bázlivý, bázlivosť" prenikajú do spisovnej prózy, kde niet pre ne miesta. V Pravidlách je len heslo *bojazlivý.*

Žížeň? — Nemáme nič proti tomu, ak sa na základe tradície biblickej češtiny udrží toto slovo v básnickom jazyku, no nepokladáme za správne hovoriť „žížnivý, žížeň" namiesto prastarých slovenských slov *smädný, smäd.* Naopak, malo by nám veľmi záležať na tom, aby sme zachovali pôvodný slovenský slovník.

Nižní Medzev-Nižný Medzev. — Keďže pre úrady je záväzný pravopisný systém Pravidiel slovenského pravopisu, má sa v miestopisných názvoch písať *Nižný Medzev, Vyšný Čaj, Vyšný Tejkeš* a pod. — Ak sa niektoré úrady pridržajú starých miestopisných názvov, v ktorých sú prídavné mená mäkko zakončené (nižní, vyšní, dolní), tak je to chyba, ktorá by sa mala odstrániť.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.